

ORDU'NUN MESUDİYE İLÇESİ / KALE KÖYÜ'NDE BİR TÜRKMEN KALESİ, MEZARTAŞLARI VE ÜÇ MEZAR ANITI

Yaşar ÇORUHLU - Ömer ÇAKIR

Ordu ilinin 114 km. güneydoğusunda yer alan, Mesudiye ilçesine bağlı Kale Köyü'nde, Prof.Dr.Mehmet ÖZSAIT başkanlığında, Arkeolog Nesrin ÖZSAIT, Konya Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi Özdemir KOÇAK, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Ümit ÖZTÜRK ve Bakanlık temsilcisi Müze araştırmacısı Yavuz AÇIKBAŞ'dan oluşan ekip ile yapılan bir yüzey araştırması çerçevesinde bazı çalışmalar yapılmıştır¹.

Temmuz ayı sonu ile ağustos ayının ilk iki haftası içinde yürütülen 1993 yılı çalışmaları daha ziyade Türklerden evvelki devirler üzerinde yoğunlaşmış olmakla birlikte, Sanat Tarihi ve Ortaçağ Türk Arkeolojisi kapsamına giren ve bu yazının konusunu teşkil eden bazı Türk devri eserleri üzerinde de durulmuştur².

Konumuzu teşkil eden kale ve mazar anıtları üzerinde, Eylül 1991 tarihinde Ordu Müzesi Müdürlüğü'nce yapılan bazı sondajlar ve temizlik çalışmaları dışında, ilk bilimsel incelemeler sözünü ettigimiz ekibimizin daha önceki çalışmalarında ve bilhassa son yüzey araştırması döneminde yapılmıştır.

¹ Burada 1990 yılından beri yüzey araştırmaları yapan ve ekibi içerisinde yer almamıza izin veren sayın hocam Prof.Dr.Mehmet ÖZSAIT'e ve uyumlu bir çalışma ortamı yaratın, başta sayın Arkeolog Nesrin ÖZSAIT olmak üzere, çalışma arkadaşlarım Arıç.Gör.lileri Ümit ÖZTÜRK, Özdemir KOÇAK ve Müze Araştırmacısı Yavuz AÇIKBAŞ'a teşekkür ederim. Ayrıca ekibimizin Mesudiye'deki çalışmalarında yardımcı olan sayın Mesudiye Kaymakamı Hasan CANPOLAT , Belediye Başkanı sayın Ahmet Bakı YILMAZ ve konuya yakından ilgilenen Kale Köyü Muhtarı Nafiz DELICE'ye teşekkürler borç bilirim.

² Prof.Dr.Mehmet ÖZSAIT tarafından Mesudiye'de sülfürülük Türk devri öncesi hakkında çalışmalarla ömek olarak Bkz. Mehmet Özsait, *1990 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, Araştırma Sonuçları Toplantısı*, IX, Ankara 1992, s.357-376, Res.1-22 + Harita ; *1991 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları, Araştırma Sonuçları Toplantısı*, X, Ankara 1993, s.311-330, Res.1-24 + Harita ; *1992 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları, Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XI, Ankara 1994, s.285-300, Res.1-17+harita ; *1993 Yılı Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları, Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XII, Ankara 1995, s.459-482, Res.1-25 + Harita.

Böylece ilk kez ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulan bu eserlerin yine ilk defa olmak üzere plan-krokileri çıkarılmaya çalışılmıştır³.

KALE

Kale yapısı, aşağı yukarı 50 haneden ibaret olan Kale Köyü'nün yaklaşık olarak 1 km. kuzey-batısında, kuzey tarafından geçen ve bugün Saray Dere'si olarak adlandırılan bir küçük akarsuyun oluşturduğu vadiye bakan bir yükselti üzerinde yer alan bir kayalık zemine oturtulmuştur (Resim 1).

Genel itibarıyle kalenin yerleştiği alan, güneyden kuzeye doğru kademeli bir şekilde alçalmaktadır. Yapı bu nedenle tamamiyle arazi durumuna uyularak inşa edilmiştir.

Duvarlarında herhangi bir yazı veya kitabeye rastlanmayan kalenin, plan şecline baktığımızda (Plan 1) -topografik nedenlerden dolayı- düzensiz bir geometrik biçimin söz konusu olduğunu görüyoruz. Bu nedenle en-boy ölçülerini ölçünün alındığı noktaya göre değişiklik arzetmektedir. Güneyden kuzeye alınan azami uzunluk 80 m. civarında, batıdan doğuya tesbit edilen en büyük genişlik ise 68 m. Kadardır.

Sözünü edeceğimiz diğer eserler de olduğu gibi, kalenin ana inşa malzemesi, civardaki taş ocaklarından sağlanan kırmızı/kahverengi veya sarı/boz renginde **kıl taşı** olduğu anlaşılan bir taşdan ibarettir. Özellikle kalınlığı fazla olan duvarlarda iç binyeyi teşkil etmek üzere moloz taş kullanılmış dış yüzey ise daha düzgün kesilmiş taşlardan meydana getirilmiştir. Bu tip duvarlarda ayrıca dışa doğru açılmayı önlemek amacıyla, birbirine zıt yönlerde ahşap hatılar kullanılmıştır. Yapıda kullanıldığını gördüğümüz harç -yapılan laboratuvar incelemeleri neticesinde- volkanik kökenli bir hammadeye sahip, bağlayıcı unsur olarak kireç ve bir miktar silikatın kullanıldığı bir karışım içermektedir⁴.

Kale'nin en yüksek ve dar noktasını, diğerlerinden daha yukarıda olan büyük bir kayanın oluşturduğu platform üzerine kurulmuş olduğu anlaşılan namazgâh (veya mescit) meydana getirmektedir. Bugün namazgâh duvarından sadece mihrap nişi ve iki tarafında daha derin iki küçük dikdörtgen nişin yer aldığı bir duvar parçası günümüze kalabilmisti (Resim 2-3).

³ Kalenin planının çıkarılabilmesi Tapu-Kadastro uzmanı Sadi KILINÇ ve memur İrfan KAMUZOĞLU'nun çabalar neticesinde gerçekleştirilebilmiştir. Birlikte yaptığımız ölçümleri kağıda ilk aktaran da Sadi Bey olmuştur. Kendilerine teşekkür ederiz.

⁴ Kalede kullanılan harç ve taş malzeme, mezar anıtlarında da aşağı yukarı aynıdır. Yapılan tahiller ve gözlemler bu hususa işaret etmektedir.

Namazgâhdan kuzeye doğru 15 m. Kadar gidildiğinde, kalenin güneydoğusuna düşen bölümde giriş kapısı bulunmaktadır. Girişin hemen yanında -doğu tarafında- ihtimalen girişin korunması için düşünülmüş muhafizlerin beklediği bir kule vardır. Kuzeye doğru 12 m. devam eden bu bölümün içinde odaların bulunduğu -bazı izlerden dolayı- anlaşılabilirliktedir (Resim 4-5).

Namazgâhim bulunduğu kısım ile girişten sonra kalenin doğu ve batı surları, sürekli olarak dışa doğru açılma yoluyla genişliğin artmasına sebep olmaktadır. Yine arazinin durumuna göre surlar -yukarıda da belirtildiği gibi- kuzeye doğru kademeli bir şekilde alçalmaktadır.

Batı kanadındaki sur kalıntıları çok az olarak günümüze kadar ulaşabilmiş olmakla birlikte, doğu surları daha sağlam bir durumdadır ve neredeyse kesintisiz olarak uzanmaktadır (Resim 6-7). Tam kuzey kesiminde kalan sur duvarı da yer yer aşınmış ve dökülmüş olmakla birlikte oldukça sağlam bir durumdadır ve zaman zaman temel seviyesinde de olsa uzantısı belirgindir (Resim 8).

Bugünkü durumuyla surların üst bölümleri yıkık olduğu için kale burçlarının, dendan ve mazgalların, seyirdim yeri ve yukarıya çeken merdivenlerin ne şekilde olduğunu bileyemiyoruz. Ancak Osmanlı döneminde kalenin en son sakini olan **Dizdarogulları**'na mensup bir ferdin⁵ anıtlıklarına bakılırsa yakın zamana kadar bunların bir kısmı ayakta imiş. Sözü edilen kaynak kişi -kale içindeki bazı izlerden de anlaşıldığı gibi- burada kademeli olarak yerleştirilmiş ve çoğu kez birkaç katlı olarak inşa edilmiş yaşama mekanlarının bulunduğuundan bahsetmektedir. Bu hususta köyün yaşı insanları da hemfikirdir (Resim 9).

Yaptığımız incelemelerden kalenin yaklaşık kuzeybatısına rastlayan köşesinde temel seviyesinde günümüze gelebilmiş bir burcun bulunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada bulunan açıklığın bir diğer giriş ve sağ tarafta sur duvarından biraz içerisinde yer alan kalıntıların da muhafiz odalarına ait olması gereği düşünülebilir (Resim 10). Bu kısım tam karşısında yani kuzeydoğu köşesinde de benzeri şekilde burç olarak yorumlanabilecek bir çıkıştı olmakla birlikte diğerinde olduğu gibi burada bir kapının olabileceği kaynak kişiler tarafından doğrulanmamıştır. Anlatıldığına göre, kuzeybatı tarafindaki girişten vaktiyle ot biçildiği söylenilen ve dereye doğru alçalan bir rampaya geçiliyor buradan da yakın zamana kadar bir kısmının mevcut olduğu belirtilen kayalı kesilmiş taş basamaklarla dere kiyisine iniliyor mus.

⁵ Dizdarogullarından Salih MERT'e yardımları için teşekkür ederiz.

Bu husus tartışırlı olmakla birlikte, kalenin kuzeybatısındaki bir girişten -oldukça dik bir yamaç söz konusu olsa da- aşağıya inilebileceği anlaşılmaktadır. Aynı şeyi batı kanadından yapmak ise yükseklikten dolayı mümkün olamaz. Kalenin doğu tarafındaki yamacın yüksekliği az olmakla birlikte burasının eskiden *çöplük-bostan* adıyla anılan kalenin çöplüğü olduğu ifade edilmektedir. Burada bir ilk tunç çağının yerleşmesi tespit edilmiştir (Bkz. Not 2 deki 1993 yılı çalışmaları).

Kalenin içerisinde ve etrafında özellikle çöplük olduğu söylenilen ve yüzeyinde vasıfsız geç Osmanlı keramik parçalarına rastlanan alanda yapılacak teşekkülü bir kazı çalışması sözünü ettigimiz bu eserin durumunun daha ayrıntılı olarak anlaşılmamasına yardımcı olacaktır.

MEZARTAŞLARI

Kale Köyü'nün kuzeydoğusunda bulunan ve halâ defin için kullanılan, eski mezarlık alanı yaklaşık olarak 4-5 dönümlük bir alanı kaplamaktaydı (Resim 11). Ancak bu alanın eskiden çok daha geniş olduğu anlaşılmaktadır. Az sonra sözünü edeceğimiz mezar anıtları bu mezarlığın aşağı yukarı kuzeydoğusuna düşmektedir.

Mezarlıkta geç Osmanlı dönemine veya günümüze ait mezartaşlarını bir yana bırakacak olursak, özellikle üzerinde herhangi bir yazı veya süsleme izi bulunmayan kayalardan yontulmuş ve bu bölgeleri ilk iskan eden Türkmenlere ait olduğunu sandığımız mezartaşları dikkat çekmektedir. Bu taşların bir kısmı dar cepheyle birlikte dört yüzlü olarak ele alınmış ve taşın tepesine doğru gövdesi daralır biçimde tasarlanmıştır. Bazlarının ise yukarısında kemer formunu andıran yuvarlak bir biçim oluşturdukları görülmektedir. Aşağıda sözünü edeceğimiz üzere halktan kişilere ait olabileceğini düşündüğümüz bu mezartaşları ikonografik açıdan Orta ve İç Asya'ya bağlanmaktadır. Bu tip mezartaşlarına grubumuzun çalışmaları sırasında *Sahanlı Köyü*'nün mezarlığı'nda da rastlanmıştır. Anadolu'nun başka yerlerinde de aynı şekildeki mezartaşlarının varlığı bilinmektedir.

Kale Köyü mezarlığındaki mezartaşlarının ölçülerini değişiklik arzetsmekle birlikte bir fikir vermesi açısından bunlardan ikisinin ölçülerini aşağıya alıyoruz.

Yazısız ve süslemesiz mezartaşlarından biri dar cepheerde 17 cm. (alt), 15 cm. (üst); geniş cepheerde 45 cm. (alt), 35 cm. (üst) dir. Tarihi eserin boyu 147 cm. olarak ölçülmüştür. 178 cm. Yüksekliğindeki bir diğer mezartaşının ise dar cepheleri 20 cm. (alt), 14 cm. (üst); geniş cepheleri 30 cm. (alt), 23 cm. (üst) dir (Resim 12-13).

Kale Köyü mezarlığında belge değeri yanında Sanat Tarihi bakımından da önemli olan kitabeli ve sembolik tezyinatlı iki mezartaşı

bulunmuştur ki bunlar -ihtimalen- bir Türkmen ilerigeleninin mezarına ait baş ve ayak şahideleridir⁶ (Resim 14-17, Çizim 1-2).

Kitabesinde verdiği tarihiyle bu mezarlığın Beylikler dönemine ait bir Türkmen mezarlığı olduğu hususunda bir kanıt daha önemlere getiren, tepesi kemer biçiminde yuvarlatılmış baştaşının ölçüleri; aşağıda toprağa giren kısmında 41 cm. yukarıda kemer biçiminin tabanında 37 cm. genişliğindedir. Taşın aşağıya yakın orta kesiminde 43 cm. olan genişlik kitabenin bulunduğu yerde 42 cm.dir. Eserin toprak altına giren 37 cm.lik kısmı sayılmazsa yüksekliği 140 cm.dir.

Sözünü ettigimiz mezartaşının üzerindeki Arapça kitabe şu şekilde okunmuştur: "Fi Şehr-i Rebi-ül evvel Sene-te (3) / Sitte (tin) (va) erbain ve Samanimaye (2) / Fi Hicret-innebeviyye (1). Kitabının tercumesi ise şu şekilde yapılmıştır: "Peygamberin Hicretinin (1) / Sekizyüzkirkalı (2) / Senesinin Rebiülevvel ayında (3)."⁷ Böylece bu kitabeden mezarda yatan kişinin 15 Rebiülevvel 846 / 4 ya da 5 Ağustos 1442 senesinde vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Kitabının bulunduğu üst bölüm iri yivler halinde devam eden bir bordürle çevrelenmektedir. Bu bordür üst kısmında kısmen tahrif olmuştur. Ve alt tarafta ise kitabenin az aşağısında sona ermektedir. Kitabının altında kalan sahada geometrik kompozisyon'a doğru gelişim aşamasını ifade eden bir *mühr-ü Süleyman* işaretü ve bu işaretin teşkil ettiği dairenin üst yarısının iki tarafında birer rozet şekli bulunmaktadır. Taşın alt kısmına yakın bir yerde ise diğerlerine nazaran daha dekoratif bir şekilde ele alınmış bir rozet söz konusudur.

Mezartaşının arka yüzü yazısız olmakla birlikte bu kesimde de sembolik ve ikonografik değeri olan işaret veya motifler bulunmaktadır. Taşın üst yarısına yakın bir bölümünü iki taraftan uçları birbirine bitişen üçgenlerden oluşan ancak tepe kısmında devam etmeyen bir bordür sınırlarıdır. Bütün dekorasyon'a hakim olan iki ögeden biri olan -ağaç ya da şamdan olarak nitelendirilebilecek- zeminin alçaltımasıyla oluşturulmuş (kabartma) şekil, bir ok ucu teşkil eden üçgen gövdeden sonra sağda ve solda iki kola ayrılmaktadır. Bu iki kolun arasında ise, ucu negatif olarak ele alınmış, ok biçimindeki bir işaret'e dönüşen büyük ve belirgin bir çarkifelek motifi yer almaktadır. Ağaç

⁶ Bu mezartaşlarından sağlam durumda olan baş taşı köy muhtarı Nafiz DELİCE tarafından koruma altına alınmıştır. Yalnızca bir bölümü kalmış olan ayakta ise Ordu Müzesi'nin deposuna kaldırılmıştır.

⁷ Kitabe 1992 de Mehmet TEMİMI tarafından okunmuş, Doç.Dr.Mustafa ÇETİN tarafından düzenlenmiştir. Mesudiye konusunda bir kitap yazan Mihhat BAŞ da bu kitabının metnini vermektedir. Bkz. M.Baş, *Mesudiye Tarihi, Sosyal,Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, İstanbul 1982, s.25-26.

şeklinin gövdesinin iki yanında kazıma ile yapılmış simetrik rozetler bulunmaktadır, aynı rozetin küçük bir örneği de üçgen gövdedenin üzerinde yer almaktadır. Mezartaşının dar cephelerini dolanan kaval silme ise ikonografik açıdan ilgi çekicidir.

Ordu Müzesi'nde bulunan ayak taşının yalnızca kemer formuna yakın kısmı mevcuttur. Bu taşın ön yüzeyi oldukça tahrif olmuştur. Ayrıca burada dökülmüş yazidan sadece bazı harfler seçilebilmektedir. Mevcut parçanın yüksekliği 31 cm. cephe genişliği 57 cm.dir. Taşın kalınlığı yani dar cephelerinin genişliği 10 ile 12 cm. arasında değişmektedir. Dar cephede kemere yakın bölümde küçük ilginç motifler vardır. Negatif olarak ele alınmış bu şekillerin ilki, bir üçgenin üzerine oturan daire ve bu dairenin alt tarafından sağa ve sola doğru uzanan iki yay şeklindeki çizgi ile oluşturulmuş şematik bir insan tasvirini andırmaktadır. Bu tasvirin hemen altında da 5 kollu bir rozet bulunmaktadır. Bu şekiller belki de ustası işaretti olarak kazınmıştır.

Ayak taşı parçasının arka yüzünde üstte negatif olarak ele alınmış bir ok ucu işaretinin içinde bir dini ibareye işaret eden bir yazı vardır. Bu işaretin iki yanında içi kazıma ile dilimlenmiş birer tane rozet bulunmaktadır. Bu bölümün altında taşın orta kısmında bir Mühr-ü Süleyman işaretinin mevcut kısmı yer almaktadır. Bu işaretin sol tarafında ise iri bir silme parçası göze çarpmaktadır.

MEZAR ANITLARI

I.MEZAR ANITI (ÜST YAPI KALINTISI MEVCUT OLAN KÜMBET)

Sözünü edeceğimiz bu mezar aniti üst yapısından (ziyaretgâh bölümünden) bazı kalıntıları ihtiya etmesi bakımından kolaylıkla kümbet olarak nitelendirebileceğimiz ve Mesudiye bölgesi için önemli bir mezar anitidir (Resim 18-21, Plan 2).

Kümbetin üst ve alt katı esas itibarıyle kareye çok yakın bir plan şemasıyla ele alınmıştır.

Ziyaretgâh kısmında duvar kalınlığı ortalama 80 cm. olarak tesbit edilmiştir. Bu kısmın iç ölçüler ise 3.30 m. X 3 ve 3.10 m.dir.

Mumyalık (cenazelik) kısmının ölçüler ise 2.92 X 2.90 ve 3.00 m. Olarak alınmıştır.

Kümbette kullanılan malzeme, diğer mezar anitlarında söz konusu olduğu gibi yöreye özgü inşaat malzemesi olan kırmızı/kahverengi/sarımsı tonlara sahip bir taştır. Kil taşı denilen bu taştan örülümsüz gövdede bağlayıcı olarak harç kullanılmıştır.

İstanbul'daki bir laboratuarda yaptığımız harç tahlili⁸ tanelerin çoğunlukla bazik volkanik kökenli olduğu ve herhangi bir aynışma ve bozulmaya rastlanmadığı belirtilmektedir. Karşımda harçın % 25 ini teşkil eden kireç bağlayıcı olarak kullanılmıştır. Ayrıca yine bağlayıcı olarak bir miktar (% 10-15 oranında) mikro taneli silikatın varlığı da tespit edilmiştir.

Harçtan alınan 8.39 gr.lik bir örnek elek analizine tabi tutulmuştur. Sonuçlar şu şekildedir :

Elek Çapı (mm)	1000	500	250	125	> 125
El.ten geçen %	52.97	5.18	22.85	2.52	16.48
El. ten geçen %	52.97	58.15	81	83.52	100
Toplam					

Göründüğü gibi tanelerin % 48'i 1 mm. den büyütür. 1 mm. den daha küçük olanlar ise 0.250 mm. de yoğunlaşmaktadır.

Yapının mumyalığına üç yanı duvarlı bir dehlizle inildiği anlaşılmaktadır. 3 Taş merdiven basamağı ile mumyalığın girişine ulaşılmaktadır. Giriş üzerinde yer alan ve 7 taştan oluşan yuvarlak kemerde kullanılan inşa malzemesi küfeki taşını andıran süngerimsi dokusu ile diğer yapı malzemelerinden ayrılmaktadır.

Dörtgen şekildeki mezar odasında köşelerin dolgu malzemesi ile ayrıca ele alındığı ve bu köşe dolgularının üzerinde ise mumyalık çatısının bulunduğu anlaşılmaktadır.

1991 Yılında burada Ordu Müzesi Müdürlüğü tarafından yapılan kazi/temizlik çalışmaları sırasında, sayıları onbesi bulan insan kalıntıları ile karşılaşılmış ; zeminin 3-4 cm. kalınlığında bir harç tabakası ile kaplandığı görülmüştür⁹. Ayrıca burada bulunan (çam) tahta parçaları iskeletlerin bir ahşap döşeme üzerinde veya ahşap sandukalarda bulunduğuuna işaret etmektedir.

Merkezi kısmında tabandan yüksekliği 1.80 m. Olan çatı bir tonoz-kubbe olarak ele alınmıştır. Tonoz-kubbe bindirme tekniğiyle inşa edilmiş ve

⁸ Eski Darphane binasındaki laboratuarda tahliliin gerçekleştirilemesini sağlayan C. KÜÇÜK ve tahlili yapan ilgililere teşekkür ederim.

⁹ 1991 Yılında Kale Köyü'nde yapılan sondaj ve temizlik çalışmaları Müze Müdürü Arkeolog Arslan TORUN başkanlığında Arkeolog Ömer ÇAKIR ve 4 eleman tarafından sürdürülmüştür. Özellikle mezar anitlarında yapılan çalışmalar bir rapor tanzim edilerek Bakanlığa sunulmuştur.

harç ile takviye edilmiştir. Ayrıca burada muhtemelen ışığın girmesi için tasarlanmış olan bir aydınlatma deliği vardır.

Eserde inşa malzemesi olarak kullanılan yöresel nitelikli taşların bazen küp veya prizma şeklinde kesilmediği ve yassı tuğlayı andırır şekilde ancak hatlı vazifesi görür tarzda, duvarları sağlamlaştırmak için kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Kümbetin yukarıda yer alan ziyaretgâh kısmının kalınlısında alt kattakiyle aynı malzeme kullanılmıştır. Ancak burada farklı olarak köşelerin pahalanarak yumuşatılmış olduğu anlaşılmaktadır. Köyün yaşlılarından edinilen bilgilere göre bu mekânda bir mihrap nişinin bulunduğu öğrenilmiş ancak bunu kanıtlayacak herhangi bir işarette rastlanmamıştır.

Kümbetin çatısının ne şekilde olduğu hakkında bir fikir verebilecek hiç bir kalıntı ele geçirilmiş değildir. Ancak Anadolu'daki benzeri türden birçok Türk mezar anıtında söz konusu olduğu gibi eserin bir kubbe veya kubbenin üzerine konik külâhla kapatılmış olduğunu tasavvur edebiliriz.

II.MEZAR ANITI (AKIT VEYA KURGAN ?)

Üst yapısı olduğuna dair herhangi bir iz bulunmayan, II. Mezar Anıt da yine bölgedeki taş ocaklarından elde edildiği anlaşılan iki cins taştan inşa edilmiştir (**Resim 22-24, Plan 3**). Taşların büyük ebatlı olarak kullanılanları beyaz/sarı renkte, yassı tuğla gibi ince şeritler halinde uygulanmış olanları ise kırmızı renkte (kil taşı) dir.

Tamamıyla toprak altında kalan mezâr odasının ölçütleri 5.05 m. ve 5.10 m. X 5.65 m. Ve 5.75 m.dir.

Mezâr odasına yine üç yanı taş duvarlarla sınırlandırılmış merdivenli bir dehlizden girilmektedir. Bu giriş bölümünün yukarıdan büyük bir taş levha ile kapatıldığı anlaşılmaktadır.

Giriş kapısının eşiği belli olmadığı gibi, lento da yerinde yoktur. Bu lento belki de boylu boyunca uzanan bir ağaç ile bunun üzerindeki taşlardan oluşmaktadır.

I. Mezar anıtına nazaran oldukça geniş bir iç alana sahip bu mezâr odasının da duvarların tabana yakın olan bölgelerinde yer alan ve dört bir yanda devam eden hatlı boşluklarından bir ahşap tabana sahip olduğu anlaşılmaktadır. İskeletler sözünü ettigimiz ilk eserde olduğu gibi belki doğrudan doğruya ahşap döşemenin üzerinde belki de kendilerine ait ağaç lahit/sandukalarda yer alıyorlardı.

⁹ 1991 Yılında Kale Köyü'nde yapılan sondaj ve temizlik çalışmaları Müze Müdürlüğü Arkeolog Arslan TORUN başkanlığında Arkeolog Ömer ÇAKIR ve 4 ekmen tarafından sürdürülmüştü. Özellikle mezâr anıtlarında yapılan çalışmalar bir rapor tanzim edilerek Bakanlığa sunulmuştur.

Yapının üzerini kapatan beşik tonoz, kareye yakın bir dikdörtgen olan mezâr odasının tabanından başlayarak yükselmektedir. Tonozun merkezinde aydınlatmayı sağlamak üzere açılmış olan bir ışık deliği bulunmaktadır.

Mezâr odasının tabanı teşkil etmesi gereken kısmından aşağı yukarı 1.40 m. Veya 1.50 m. Yükseklikte (doğu ve batı taraflarında) duvar yüzeyine açılmış simetrik delikler bulunmaktadır. Ağız çapları 30/40 cm. arasında değişen bu delikler 20/30 cm. kadar içeri girmekte olup üst-alt ve yan çeperleri tesviye edilmiş minik hücreler biçimindedirler. Evvela karşılıklı olan bu deliklerin kirişler için olabileceği düşünüldüse de sonra özel bir amaçla yapılmış gibi görünebilirler için bu düşündeden vazgeçilmiştir.

III. MEZAR ANITI (AKIT VEYA KURGAN ?)

Yanyana bulunan sözünü ettigimiz ilk iki mezâr yapısının kuzey tarafında bulunan çökmüş durumda III. Mezar Anıtının içine girilemediği için bir incelemede bulunulamamıştır (**Resim 25**). Burada ancak ayrıntılı ve dikkatli bir kazı yapıldığı zaman durum aydınlatacak olmakla birlikte bu eserin de II.Mezâr Anıtında olduğu gibi tamamen toprağın altına yapıldığı anlaşılmaktadır. Esere dıştan bakıldığından yine II.Mezâr Anıtında olduğu gibi hafif bir tümsek şeklinde görünebilmektedir.

Genel olarak diğerlerine benzer bir girişe sahip olan mezâr anıtının plan şeması anlaşılamamaktadır. Ancak bu eserin de II.Mezâr Anıt'a benzer bir planda olduğu tahmin edilebilir. Ayrıca eserin üzerinde bindirme tekniğiyle uygulanan taşlardan meydana gelmiş yassı bir kubbe olduğu anlaşılmaktadır.

ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ordu ve çevresinin 13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilk olarak Sinop civarına yerleşen *Cepni* Türkmenleri tarafından iskâna tabi tutulduğu kabul edilmektedir. Bütün Orta ve Doğu Karadeniz'in Türkleşmesi bakımından önemli rol oynayan bu Türkmen boyundan başka -belki daha sonraları- Ordu yöreni tahrîr defterlerinden anlaşıldığına göre *Avşar, Bayındır, Alayuntlu* vb. bazı Türkmen boylarının da bu civarda yerleştigi bilinmektedir¹⁰.

Özellikle bu eserlerin sahibi olabilecek en önde gelen beylik olan *Hacı Emiroğulları*'nın da Çepniler'den olması büyük ihtimal dahilindedir¹¹.

¹⁰ Bkz. Faruk Sümer, *Cepniler Anadolu'nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu*, İstanbul 1992, s.40.

¹¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1980 (3.baskı), s.165. Hacı Emiroğulları hakkında muhtelif araştırma eserlerinde birbirine çok benzeyen bazı bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerin daha ziyade *Bezm u Rezm* isimli esere (bkz. Not 16) dayandığı anlaşılmaktadır. Bu kayınlara örnök olarak bkz.not 13 de belirtilen eser veya Şükrü ÇEBİ, *Ordu Tarihi ve 50.Yılda Ordu Şehri*, Ankara 1973, s.29-31 vd.

Hacı Emiroğulları Beyliği (M.1344-1461) 'nin çağdaşı olan *Taceddin Oğulları* (M.1348-1428), *Kadı Burhaneddin Ahmed Emirliği* (M.1381-1398), *Kubad Oğulları*, *Taşanoğulları* gibi beyliklerin de bu eserler üzerinde söz sahibi olabileceği düşünülürse de, bunların kuruldukları coğrafi bölge itibarıyle hüküm sahaları dışında kalan bu yapıları yaptırmış olmaları ihtimali azdır.

Ancak bu beyliklerin yöneticileri arasında sadece Kadı Burhaneddin Ahmed'in zaman zaman bizi ilgilendiren topraklara -yapı inşa edilebilecek kadar bir süre için- girdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu emirin kendi topraklarına sınır teşkil eden bölgelerde kaleler inşa ettiğini bildiğimiz gibi, Canik bölgesinde de bir kale yaptırdığını dair bilgimiz vardır. Bununla birlikte bizim ele aldığımız kale yapısı ile sözü geçen bu kalelerin herhangi bir ilgisi olup olmadığını bilmiyoruz¹².

Konumuzu teşkil eden eserlerin Hacı Emiroğulları'ndan sonra inşa edilebileceği ihtimali kuvvetli olan bir ikinci siyasi teşekkül ise Sivas ve Malatya civarında hüküm süren *Danışmendliler* (M.1071-1174-Sivas kolu) 'dir. Çunku Danışmendliler özellikle 1081 den sonra Canik bölgesine girerek yavaş yavaş Karadeniz'in sahiline doğru yayılmaya başlamışlardır¹³. Bu arada 1086 dan sonra *Anadolu Selçukluları* (1173), *Pervaneoğulları* ve *Eretnaoğulları* gibi siyasi teşekküler de (pek uzun müddet kalmamakla birlikte) bu topraklara girip çıktılar¹⁴.

Böylece bu kısa izahatdan anlaşılabileceği üzere, Mesudiye ve çevresindeki topraklar en uzun süre Hacı Emiroğulları Beyliği hakimiyetinde kalmıştır ve konumuzu teşkil eden eserlerin de büyük ihtimalle bu devrede yapılmış olabileceği anlaşılmaktadır¹⁵. En azından daha sonra -aşağıda

¹¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1980 (3.baskı), s.165. Hacı Emiroğulları hakkında muhtelif araştırma eserlerinde birbirine çok benzeyen bazı bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerin daha ziyade *Bezm u Rezm* isimli esere (bkz. Not 16) dayandığı anlaşılmaktadır. Bu kayıtlara örnük olarak bkz. not 13 de belirtilen eser veya Sütki ÇEBİ, *Ordu Tarihi ve 50.Yıldız Ordu Şehri*, Ankara 1973, s.29-31 vd.

¹² Kadı Burhaneddin Ahmed'in yaptırdığı kaleler hususunda bkz. Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, Ankara 1991, s.176-177, 178, 191,219.

¹³ Kâzım Dilcimen, *Canik Beyleri*, Samsun 1940,s.14-25.

¹⁴ Kâzım Dilcimen, a.g.e., s.14-25.

¹⁵ Kale Köyü'ndeki kale ve mezar anıtlarından birkaç satırla söz eden bazı kayıtlarda bu eserler bazen Selçuklu, Danışmendliler ve daha ziyade Hacı Emiroğulları'na malemdir. Ancak bu kayıtlardan anlaşılmışa göre eserler uzmanı olan kişilerin incelemememiş, aynıaltı olarak değerlendirilmeleri yapılmamıştır. Meselâ M.Baş'ın not 7 de zikrettigimiz eserinde Kale ve Mezar Anıtları hakkında hiç bir detayla açıklama mevcut değildir. Sadece mezar anıtlarının üçü de kılımbet olarak nitelendirilmiştir. Oysa yaptığımız incelemelerde testi edilen mezar anıtlarının yalnızca bir tanesi kılımbet, diğerleri ise Ahlat daki benzerlerine akit (kurgan?) denilen mezar yapıları olmalıdır. Dolayısıyla söz konusu eserler hakkında ilk bilimsel ve aynıaltı araştırması: yaptığımız bu çalışma teşkil etmektedir. Hacı Emiroğulları'nın çevredekileri bazı kalelerde de ilişkisi vardır. Meselâ Gölköy Kale'si sözümüz ettiğimiz bu beylik tarafından kullanılan kalelerden biridir. Bu kale hakkında bkz. A. Bryer-D.Winfeld, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontus*, Washington D.C., 1985, s.116-117.

bahsedeceğimiz belgelerden de anlaşıldığı gibi- Osmanlı devrinde kullanıldığı da göz önüne alınarak , Kalenin Selçuklu ya da Danışmendliler döneminde inşa edildikten sonra uzun yıllar Hacı Emiroğulları Beyliği tarafından kullanıldığı da ileri sürülebilir.

Orta Anadolu ve bizi ilgilendiren Canik bölgesindeki siyasi teşekkülerden bahsededen en erken tarihli yazılı eserler arasında en önemli kaynak 1394 tarihinde Kadı Burhaneddin Ahmed'in hizmetine girmiş olan Aziz b. Ardaşır-i Astarabâdi'nin Farsça olarak kaleme aldığı *Bezm-u Rezm* adlı eseridir¹⁶.

Bu bölge hakkındaki başka önemli kayıtlar ise *Osmanlı Tahrir Defterleri*'nde yer almaktadır. Örneğin özellikle B.Yediyıldız'ın üzerinde çalıştığı Başbakanlık Arşivinde bulunan 13, 37, 169, 255, 387 numaralı tahrir defterlerinde inceleme konumuza dahil kale ile Kaleköy'e yakın komşu köyler ve buralarda iskân olunan zümrelerden bahsedildikten sonra , 387 numaralı tahrir defterinde sözü edilen *Kal'a-i Milas* isimli yerleşme yerinin Kale'den bahsederken sözünü ettigimiz *Saray Deresi* (ya da Bekiş Mahallesi ?) ve *Mirahur* Mahalleleri dahil olmak üzere bugünkü Kale Köyü olması gereği söylemektedir. Ayrıca 1520 yılında kalenin dizdarı, imami, kethüdası,topçusu vb. efradının bulunduğu ve bir kısım köy ve mezranın gelirinin bu kale sakinleri için aynıldığı da yine aynı tahrir defterinde belirtilmektedir¹⁷.

1455 Tarihli tahrir defterinde de Kale'nin yakınında *Saray Deresi* isimli akarsuyun kenarında olduğu ifade edilen *Saray Seküsü* denilen bir yer ile Kalenin bulunduğu mahalle olan *Saray Deresi*'nin ismi geçmektedir¹⁸.

Ancak bütün bu belgeler kalenin hangi Türk topluluğu tarafından yaptırıldığı sorusuna bir açıklık getirememektedir.

Kale Köyü'nün mezarlığına gelince, burasının civardaki *Sahanlı Mezarlığı*'nda ve benzeri mezarlıklarda olduğu gibi Türkmenler tarafından kullanıldığı kesin olarak anlaşılmamaktadır.

Bu mezarlıkta bulunan, sanat değeri de yüksek olan ve yukarıda tanıttığımız , kitabesinde verilen yıl itibarıyle Hacı Emiroğulları dönemine

¹⁶ Aziz b. Ardaşır-i Astarabâdi, *Bezm u Rezm*, (yay.Kılıslı Rifat), İstanbul 1928 ; Aynı eserin diğer bir çevirisi için bk. Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdi, *Bezm u Rezm*, (Çev. Müsel Öztürk), Ankara 1990; bu eser hakkında ayrıca bkz. Yaşar Yücel, a.g.e., s.25.

¹⁷ Bahaaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985, s.28-29,31.

¹⁸ Bahaaeddin Yediyıldız-Ünal Üstün, *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I, 1455 Tarihli Tanrı Defteri*, Ankara 1992, s.XXXIX. Aynı kaynaktan Kale Köyü'ne komşu olan köylerin Timarlarından da söz edilmektedir.

tarihinen mezartaşı ; biçimini, işleniş tarzı ve süsleme üslubu açısından Sivas, Kayseri Türkmen mezartaşları grubu içerisinde girmektedir (*Cizim 3-4*) . İncelediğimiz baş ve ayak taşlarında bulunan mühr-ü Süleyman, ağaç ya da şamdan , çarkıfelek veya ok işaretleri gibi hayat. Dünya, ölüm, yeniden diriliş, siyasi hakimiyet konularına işaret eden semboller bahsettiğimiz son gruptaki mezartaşlarında da yer alır¹⁹. Ancak bizim eserlerimiz ve içerisinde yer aldığı gruptaki mezar taşları ikonografik olarak büyük bir merkez olan Ahlat Türk Mezarlığı'ndaki mezartaşlarına da dayanmaktadır²⁰ (*Resim 26-27*).

¹⁹ İncelediğimiz mezartaşlarında yer alan Mühr-ü Süleyman işaretleri, arasında bir altı kollu yıldızdan ibarettir. Türk Sanatı ve kültüründe çok yaygın olarak kullanılan bu şekil Hz. Süleyman'ın mührü olarak kabul edilir. Bazen mükemmelliği ve Yaratıcıyı temsil eder. Bazen de evrenin, kuvvet ve kudretin, tabiatüstü güçlerin sembolü olarak görüllür veya kötü ruhlandıran (ya da varlıklardan) koruyan bir ıslım olduğuna inanılır. Bu konuda b.kz. Nusret Çam, *Türk ve İslâm Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-ü Süleyman)*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Prof.Dr.Yılmaz Önge Armağan, Konya 1993, s.207-230 ; Sadi Bayram, *Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültürü'nde Yeri, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan*, Ankara 1993, s.61-72. Şamdan "ölüm veya ölüye saygı" amacıyla kullanılan bir tasvîr olmalıdır. Eğer mezartaşındaki bu şekli ağaç olarak kabul ederse, özellikle Şamanist Türk mitolojisindeki şamanın tamaya ulaşma araci olan veya dünyamı eksenini teşkil eden "Dünya Ağacı" kavramına işaret edebilir. Bu ağaç aynı zamanda ölümün ve yeniden dirilişin de simgesidir. Sözünü ettiğimiz unsur , sormalan kendisinden tıremildiğine inanılan "Hayat Ağacı" kavramıyla birleşmiştir. Konu ayrıca çok genel hatlarıyla ele alındığında eski Türklerde yaygın olan Ağaç ve Orman kılıfları ile ilgilidir. Bu hususta çok genel bilgiler için B.kz. Abdülkadir Inan, *Türk Boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Pınar Külli, Makaleler ve İncelemeler*, C.II, Ankara 1991, s.253-259 ; Bahadıddin Ögel, *Türk Mitolojisi I (Kaynakları ve Açıklamalar İle Destanlar)*, Ankara 1971 s.88-108 ; Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Hayat Ağacı Motifi, Belleten*, C.XXXII, No.125, Ankara 1968, s.25-36. ; J.C.Cooper, *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols*, London 1992. Çarkı Felek motifi adından da anlaşılacağı gibi Göz Çarkı'na ya da bunun bölgümlerinden birine işaret etmektedir. Bu unsur kozmolojik olarak tanrısal düzene simgelemektedir ve köken olarak tarıflarının bir kesişinde Türkler'in de mensubu bulunduğu Budizm'deki "Yasa Tekferfi" ne dayanmaktadır. Tekferfi semb. İçin b.kz. J.C.Cooper, a.e., s.191-192. Ok ucu veya ok işaretleri Türklerde yaygın bir hukuki semboldür. Esas itibarıyle hakimiyeti simgelemektedir. B.kz. Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mejhûresi Tarihi, Türk Dünya Nâzâminin, Millî İslâmî ve İnsâni Eşâsları*, C.I-II, İstanbul 1993, (6.baskı), S.XIX,103. Ok işaretinin aynı zamanda Resîd ud-dîn'e göre Kmik Boyu'nun amblemi olması (B.kz. Faruk Sümer, *Öğüler...*, cüvel 2) ve Orhun Türk alfabetinde özellikle ses değerleri ok/u, ko/fu olan ve aşağıya bakan bir ok işaretleri şeklinde yazılan bir harfin bulunması. (B.kz. Talat Tekin, *Orhon Yazılıları*, Ankara 1988, s.XV) ilgi çekicidir. Son olarak sözünü edeceğiniz ve mezartaşımızda bulunan rozetler de dilya, güneş ve daire sembolizmini ile alakalıdır. B.kz. Beyhan Karamağaralı, *İçinde Daire Motiflerinin Mahiyeti Hakkında, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan*, Ankara 1993, s.249-270.

²⁰ Karşılaşturma için aşağıda belirttiğimiz bazı yayılmlara bakınız. Serâre Yetkin, *Yeni Bulunmuş Figürlü Mezartaşları, Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C.I, (1969), Ankara 1970, s.149-156 ; Beyhan Karamağaralı, *Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezartaşlarının Mahiyeti Hakkında, Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C.II, Ankara 1970, s.75-103 ; B. Karamağaralı, *Ahlat Mezartaşları*, Ankara 1972 ; İsmail Kaygusuz, *Bir Doğu Anadolu Kültürel Geçmiş Üzerinde Araştırma Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü Seyh Hasan Oner*, İstanbul 1983 . Batı bölgelerimizdeki Türkmen mezartaşlarının ise yerli geleneklere daha fazla etkilentiği anlaşılmıyor.B.kz. Musa Seyirci-Ahmet Topbaş, *Afyonkarahisar Yöresi Türkmen Mezartaşları*, İstanbul (Tarihsiz).

Bahsettiğimiz mezartaşları ve Anadolu'daki bütün Türkmen mezartaşları bulundukları bölgelere göre yerel bazı geleneklerden etkilenmiş de olsa biçim, ikonografi ve sembolizm bakımlarından esas olarak Türkiye Türk Sanatı'nın ana kaynakları olan *Orta ve İç Asya*'ya bağlanmaktadır. Biçim açısından bakıldığından taşların yukarısının kemer formunda yuvarlaklaştırılması, dar cepheлерin ele alınışı, taşın yüzeylerinde, çoğu kez sembolik anlamı olan motif ve işaretlerin yer alışı bahsettiğimiz bölge ile rahatlıkla ilişkili kurabileceğimiz özelliklerdir.

Mesela bu hususta en tipik örnek olan, *Orhun* vadisinde bulunan ve *Göktürk* kahramanı *Kültigin*'in ölümü üzerine dikilmiş olan (M:732) kaplumbağa biçimindeki bir kaide üzerine oturtulmuş kitabe taşına baktığımızda ejderlerden oluşmuş bir kemer formunu görüyoruz (*Resim 28*). Üstelik sathi bir benzerlik de olsa taşın dar cephe lerinin üst taraftaki görünüşleri Kale Köyü'ndeki kitabeli mezartaşını hatırlatmaktadır. Kitabede bizim örneğimizde olduğu gibi ölümün ne zaman vuku bulduğundan da bahsedilmektedir. Ayrıca bizim taşımızdaki ok ucuna karşılık olarak burada Göktürk hanedan damgası ,hakimiyet sembolü dağ keçisi işaret ; çarkıfelek, mühr-ü Süleyman , rozetler, ağaç ya da şamdan motiflerine karşılık olarak da ; dünya, ölüm, evrenin yapısı (veya dünya ekseni) devletin uzun ömürlülüğüne atıfta bulunan ejderha kabartmaları ve kaplumbağa heykeli (kaide) söz konusudur.

Kültigin abidesine benzer taşlar ve bizim mezartaşımıza benzeyen başka birçok mezartaşı daha, *Orta ve İç Asya*'daki eski ve yeni Türk memlekelerinde yaygın olarak görülmektedir²¹.

Bu arada Kale Köyü Türkmen Mezarlığı ile civardaki Sahanlı Mezarlığı'nda (*Resim 29*) ve ayrıca Anadolu'da bir çok yerde bulunan hiç şekillendirilmemiş veya kabaca biçimlendirilmiş olan (Menhir'e benzer) dikit şeklindeki mezartaşlarının benzerlerine de *Orhun* ve *Yenisey* bölgelerinden Kazakhstan ve çevresine kadar olan bölgelerde hatta bütün bozkırlarda rastlanmaktadır²² (*Resim 30-31, Cizim 5-6*).

²¹ Karşılaştırma için b.kz. Nejat Diyarbekirli, *Orhun'dan Gelyorum, Türk Kültürü*, S.198-199, Nisan-Mayıs 1970, s.321-384 ; Emel Esin, *Önüklen İllerinde M.Sekizinci ve Dokuzuncu Yüzyıllarda Türk Ahladerlerinde Sanatkâr Adları, Türk Kültürü El Kitabı (İslamiyetten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmalar)*, C.II, Külliye, İstanbul 1972, s.44-56, lev. I-IX ; E.Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş*, İstanbul 1978, s.Lev, II a/c , VI a, VII a, XIII g, XLII a/c ; Eleonora Nowgorodowa, *Alte Kunst Der Mongolen, Leipzig 1980*, s.238-248 ; H.Namık Orkun, *Eski Türk Yazılıları*, Ankara 1987 ; vb.

²² Bu konudaki bazı örnekler için b.kz. Karl Jettmar, *Art of The Steppes*, Methuen-London 1967 , fig.35 ; M.P.Gryaznov, *Southern Siberia* (Rusça'dan çev. J.Hogarth), Geneva-Paris-Munich 1969, R. 48-51, 54 ; Uzbekali Djaninekov, *Po Sledam Legendi O Zolotoi Dombre*, Alma Ata 1990, s.45.

Sözünü ettigimiz Türkmen mezarlığında yer alan üç mezar anıtının Türkmen beylikleri tarafından yaptırıldığını yukarıda açıklamıştık. Özellikle - yine- Ahlat yöresi ile olan ilişkiler bu hususa işaret etmektedir. Üst yapısı kısmen de olsa mevcut olan *I.Mezar Anıtı*'nın (Türk Sanatı'nın önemli bir mimari tipi olarak Asya ve Anadolu Türk Mimarisi'nde çok yaygın olarak görülen) bir kümbeş olduğu kesinlikle anlaşıldığı için özellikle diğer iki mezar anıt üzerinde durmamız daha doğru olacaktır.

Araştırmalarımız neticesinde çatısı hafif bir tümsek teşkil edecek şekilde tasarlanmış ve tamamen toprak altına inşa edilmiş *II. Ve III. Mezar Anıtları* 'nın Ahlat'ta bulunan ve akit olarak adlandırılan mezar odaları ile aynı türden olduğuna karar vermiş bulunmaktadır. Ahlat bölgesinde yillardan beri çalışmaktadır H. Karamağaralı'nın, Turfan civarındaki M.S. VII. Yüzyıla tarihlenen kare veya dikdörtgen planlı tümülüste tarzındaki mezar anıtlarıyla ilişki kurduğu ve yukarıda Akit olarak adlandırıldığından bahsettiğimiz mezar anıtları bizim eserlerimizle benzerlik göstermektedir. Nitekim Akitların bazen kısmen bazen tamamen toprak altında yer olması ve zemine gömü yapılmaması önemli özelliklerdir. Kale Köyü'ndeki bahis konusu mezar anıtlarının üçünde da toprağa gömü yapılmadığı anlaşılmaktadır. H. Karamağaralı, konuya dejindiği yazısında Ahlat Akitları'nda bulunan bazı kalıntılarından yola çıkarak cesetlerin mumyalanmış olabileceği söyler²³. Dolayısıyla İslam geleneği içinde yeri olmamakla beraber Kale Köyü'ndeki mezar anıtlarında da cesetlerin mumyalanmış olabileceği konusu üzerinde durulabilir.

Yukarıda belirttiğimiz şekildeki inşa tarzi ve mumyalama geleneği özellikle İslamiyetten önceki Türk devirlerinde Orta ve İç Asya'da görülebilmektedir. Herşeyden önce bu bölgelerin mezar anıtları olan *kurganlar* toprak altında inşa edilmiş ve üzeri toprak ve taşla kapatılmış olduğu için dıştan hafif bir tepe görünümü veren tümülüste benzer mezarlardır. Bölgede yaygın olan malzeme nedeniyle ağaç tomrukları inşa edilen mezar odalarında çoğu kez mumyalanmış cesetler ağaç lahitler içerisinde ve ahşap bir taban üzerinde yer almaktaydı. Bu konuda en güzel örneği teşkil eden mezarlar çoğu Hun Türkleri'ne ait olan ve Rudenko'nun arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkardığı *Pazırık Kurganları*'dır²⁴.

²³ Halil Karamağaralı, *Ahlat'ta Bulunan Tümülüste Tarzındaki Türk Mezarları*, *Önasya*, S. 59-60, 1970, s.4-5 . Akitlar için ayrıca b.kz. Nerrmin Tabak, *Ahlat Türk Mimarisi*, İstanbul 1972, s.46-48, R.99-111.

²⁴ Pazırık kurganları için b.kz. S.I.Rudenko, *Frozen Tombs of Siberia the Pazyryk Burials of Iron Age Horsemen*, (Rusça'dan çev. M.W.Thompson), London 1970.

Zaten bilindiği gibi İslamiyetten sonraki Türk mimarisinde görülen kümbeş ve türbe mimarisinin en önemli kaynakları arasında yurt tipi çadırlar ve kurganlar bulunmaktadır²⁵.

PLAN LİSTESİ

1. Ordu İli, Mesudiye İlçesi Kale Köyü Planı (Sadi Kılınç-Yaşar Çoruhlu).
2. Ordu İli, Mesudiye İlçesi Kale Köyü Mezarlığı kümbeş mumyalık planı (Yaşar Çoruhlu).
3. Ordu/Mesudiye Kale Köyü Mezarlığı II. Mezar Anıtı'nın planı (Yaşar Çoruhlu).

ÇİZİMLER

1. Kaleköy Mezarlığı'nda bulunan mezartaşının ön yüzü (estampaj Yaşar Çoruhlu).
2. Kaleköy Mezarlığı'nda bulunan mezartaşının arka yüzü (Estampaj Yaşar Çoruhlu).
3. Sivas mezartaşlarından bir örnek (B. Karamağaralı'nın fotoğrafından Çiz. Yaşar Çoruhlu).
4. Tokat Mezartaşı (B.Karamağaralı'nın fotoğrafından çizim Yaşar Çoruhlu).
5. Uyug-Arhan'dan yazılı taş (H.Namık Orkun'dan).
6. Abakan steplerinde mezartaşları (K.Jettmar'dan).

²⁵ Çadır- mezar anıtı ilişkisi hakkında örnek olarak b.kz. Nejat Diyarbekirli, *Türklerde Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri*, *Türk Kültürü Araştırmaları Prof.Dr.Muharem Ergin'e Armağan*, XXVIII/1-2, (1990), Ankara 1992, s.53-61 (20 resim ile birlikte). Kurganlarla kümbeşler arasında ilişki kurulabileceğini ifade eden düşüncede için b.kz. Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatı'nın ABCsi*, İstanbul 1993, s.26, 63.

RESİMLER

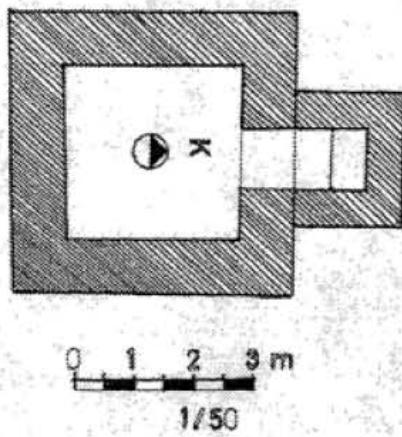
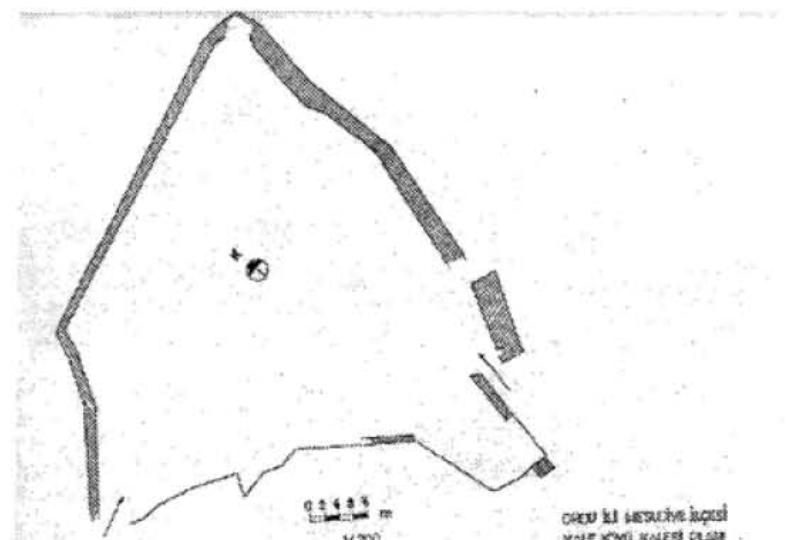
1. Kalenin doğudan görünüşü (Y.Çoruhlu).
2. Kale Namazgâhinin mihrap duvarı kalıntısı (Y.Çoruhlu).
3. Kale Namazgâhi mihrap nişi detayı (Y.Çoruhlu).
4. Kale'nin ana girişinden ayrıntı (Y.Çoruhlu).
5. Kalenin ana girişinin dış tarafında duvar örgüsü ayrıntısı (Y.Çoruhlu).
6. Kalenin doğusundan görünüş (Y.Çoruhlu).
7. Kalenin doğ tarafındaki duvar kalıntılarının içten görünüşü (Y.Çoruhlu).
8. Kalenin kuzey duvarının bir bölümünün içten görünüşü (Y.Çoruhlu).
9. Kalenin kuzeyinden güneye bakış (Y.Çoruhlu).
10. Kalenin kuzey-batısındaki yıkık bürçün ve girişin yeri (Y.Çoruhlu).
11. Kaleköy mezarlığından bir mezartaşı (Y.Çoruhlu).
12. Kaleköy mezarlığından ölçüleri alınmış mezartaşı (Y.Çoruhlu).
13. Kaleköy mezarlığından ölçüleri alınmış mezartaşı (Y.Çoruhlu).
14. Kaleköy sembolik bezemeli mezartaşının ön yüzü (baştaşı) .Yaşar Çoruhlu.
15. Kaleköy sembolik bezemeli mezartaşının arka yüzü (baştaşı) .Y.Çoruhlu.
16. Kaleköy mezartaşının (baştaşı) kitabesi (Y.Çoruhlu).
17. Kaleköy mezarlığı Ordu Müzesi'nde bulunan ayaktaşının kalan parçası (Y.Çoruhlu).
18. Kaleköy Mezarlığı I.Mezar Anıtı'nın girişi (Y.Çoruhlu).
19. 18.Kaleköy Mezarlığı I.Mezar Anıtı'nın girişi (içten) .(Y.Çoruhlu).
- 20.I. Mezar anıtı mumyalığından çıkarılan tahrîb edilmiş kalaslar ve iskelet kalıntıları (Ömer Çakır).
- 21.I. Mezar Anıtı'nın (kümbet) üst yapı kalıntıları (Ömer Çakır).
22. Kaleköy Mezarlığı, II.Mezar Anıtı'nın dıştan görünümü (Ömer Çakır).
23. II. Mezar Anıtı'nın giriş kısmından görünüş (Ömer Çakır).
24. II. Mezar Anıtı'nın girişinden ayrıntı (Y.Çoruhlu).
25. Kaleköy Mezarlığı, çökmuş mezar anıtının üstten görünüşü (Y.Çoruhlu).

26. Ahlat Mezartaşları (Y.Çoruhlu).
27. Ahlat Mezartaşı (Y.Çoruhlu).
28. Kültigin Külliyesi'ndeki kitabe (Nowgorodowa'dan).
29. Sahanhı Köyü Mezarlığı'ndan görünüş (Y.Çoruhlu).
30. Tuva Müzesi'nde mezartaşı ve balballar (D.Vasilyev'den).
31. Göktürk devri mezartaşlarından örnekler (D.Vasilyev'den).

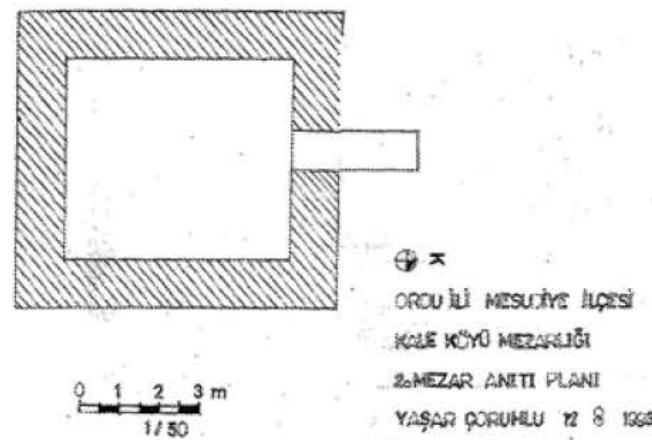
SUMMARY

This article contains the results of a survey that had been made in the Kale Köyü village, near the city of Ordu in to the north-east Black Sea region of Turkiyye.

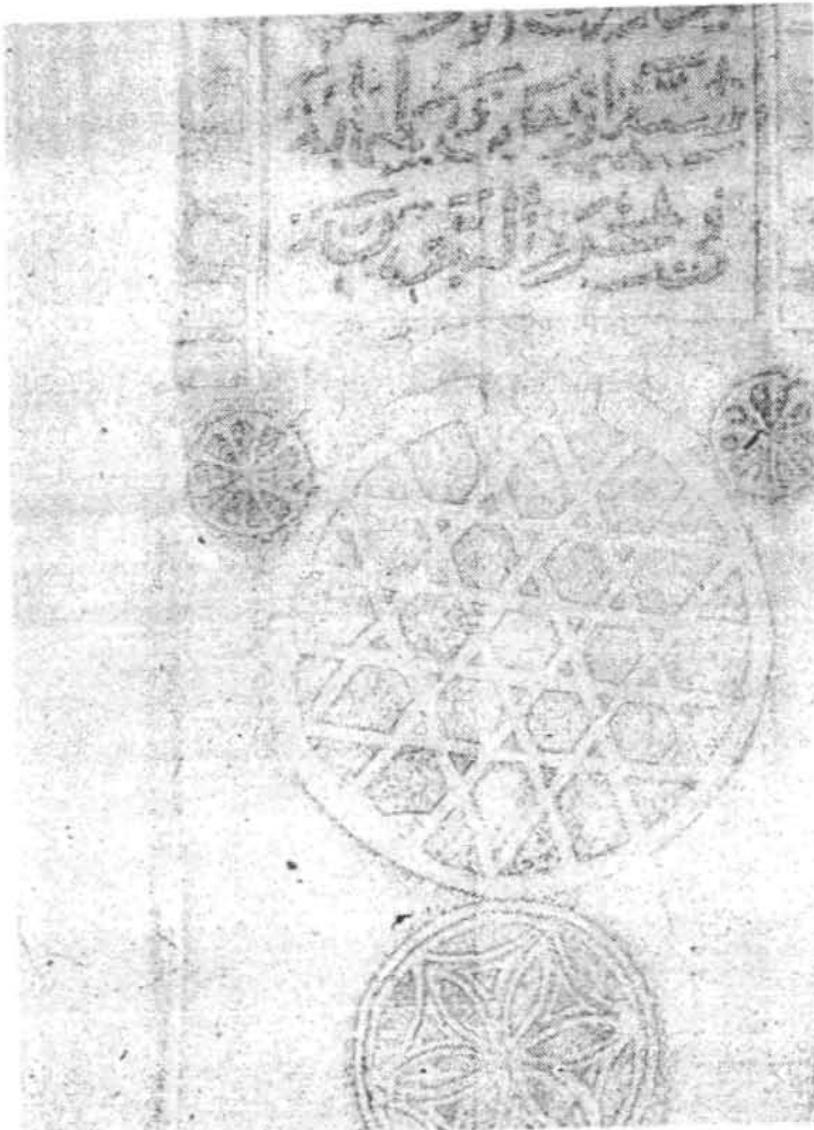
The author's aim is to make known the traces which was founded during the survey. The findings are a Turcoman citadel, gravestones and three grave monuments, and they belong to the Çepni's Turcomans of the second half of the thirteenth century A.D. The author sees a connection between the grave monuments of the Inner Asian Turks as the grave monuments found in this survey, with the traditional Turcic architectural culture; he also made drawings, reliefs and took the photographs of the findings, these are presented in the end of the work.

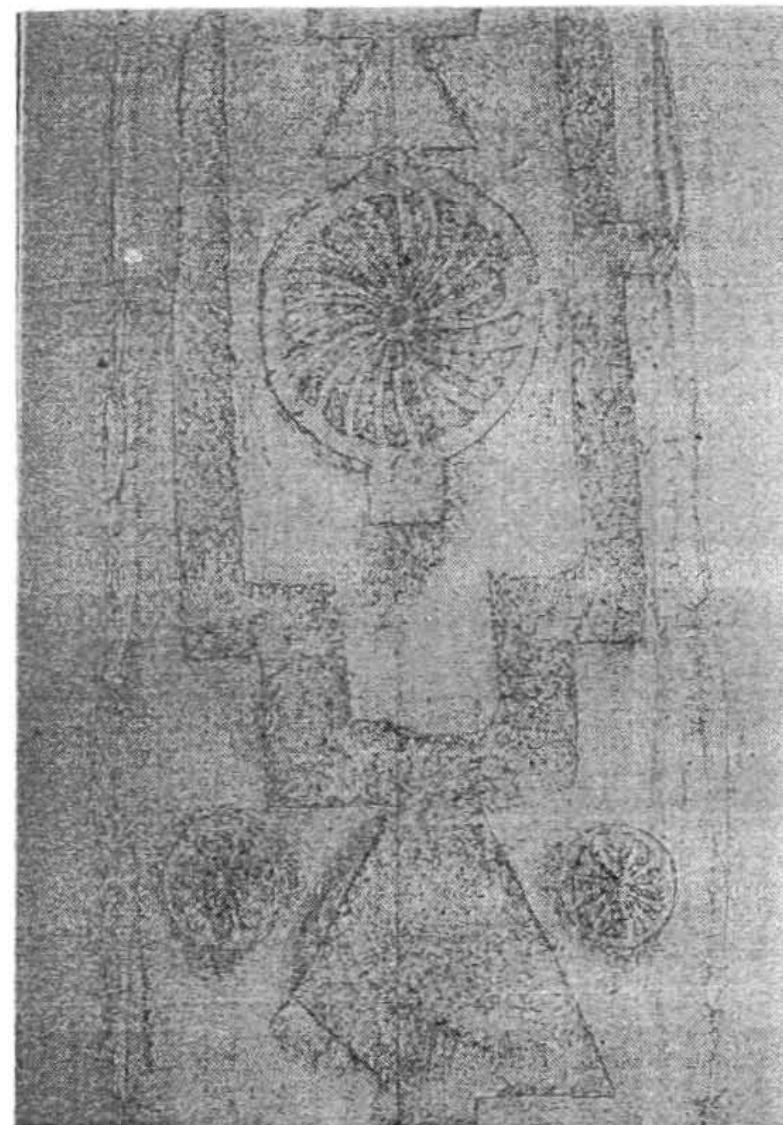
2. Ordu İli, Mesudiye İlçesi Kale Köyü Mezarlığı kümbet mumyalık planı (Yaşar

3. Ordu/Mesudiye Kale Köyü Mezarlığı II.Mezar Aniti'nın planı (Yaşar Çoruhlu).

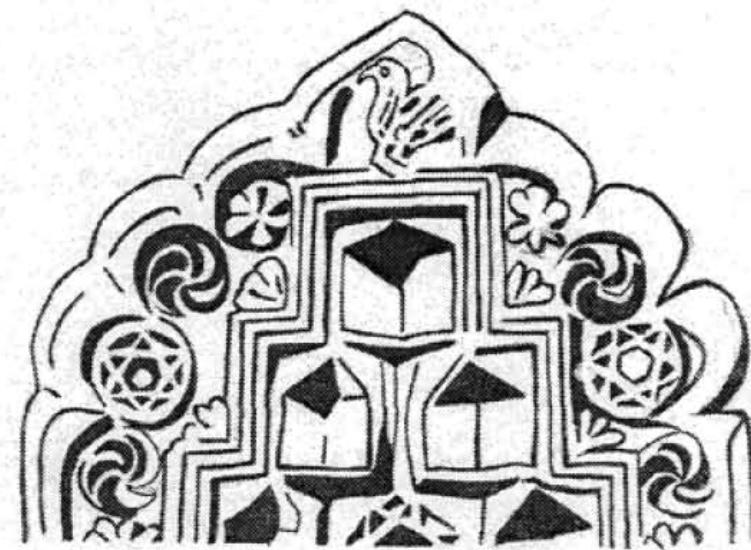
1. Kaleköy Mezarlığı'nda bulunan mezartaşının ön yüzü (estampaj Yaşar Çoruhlu).

2. Kaleköy Mezarlığı'nda bulunan mezartaşının arka yüzü (Estampaj Yaşar Çoruhlu).

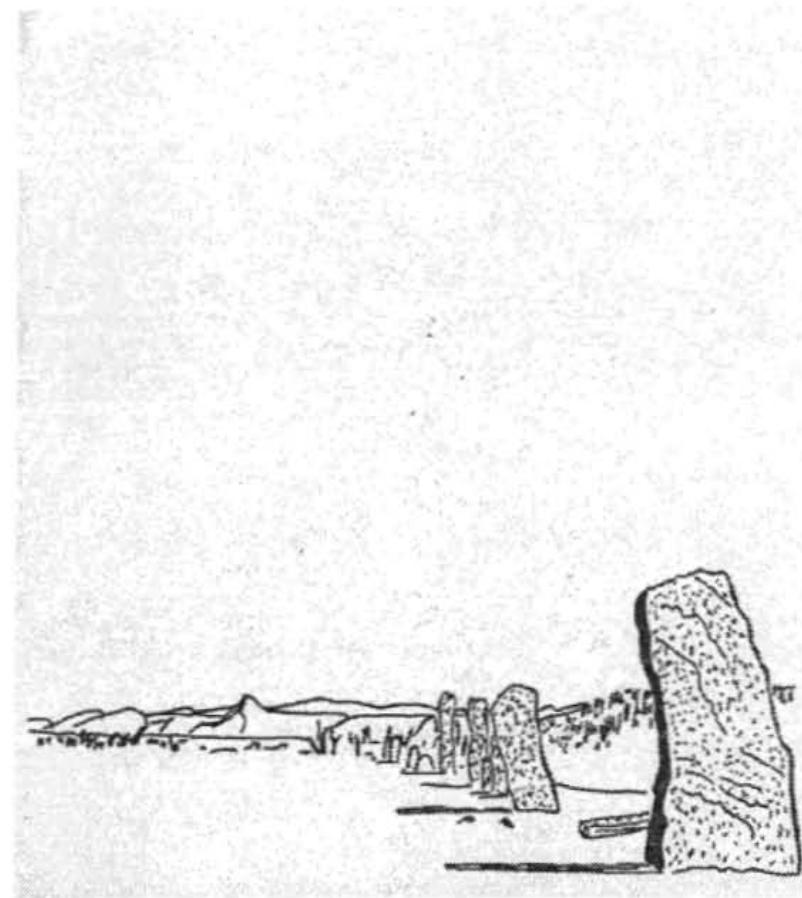
3. Sivas mezar taşlarından bir örneği (B.Karamağaralı'nın fotoğrafından Çiz. Yaşar Çoruhlu).

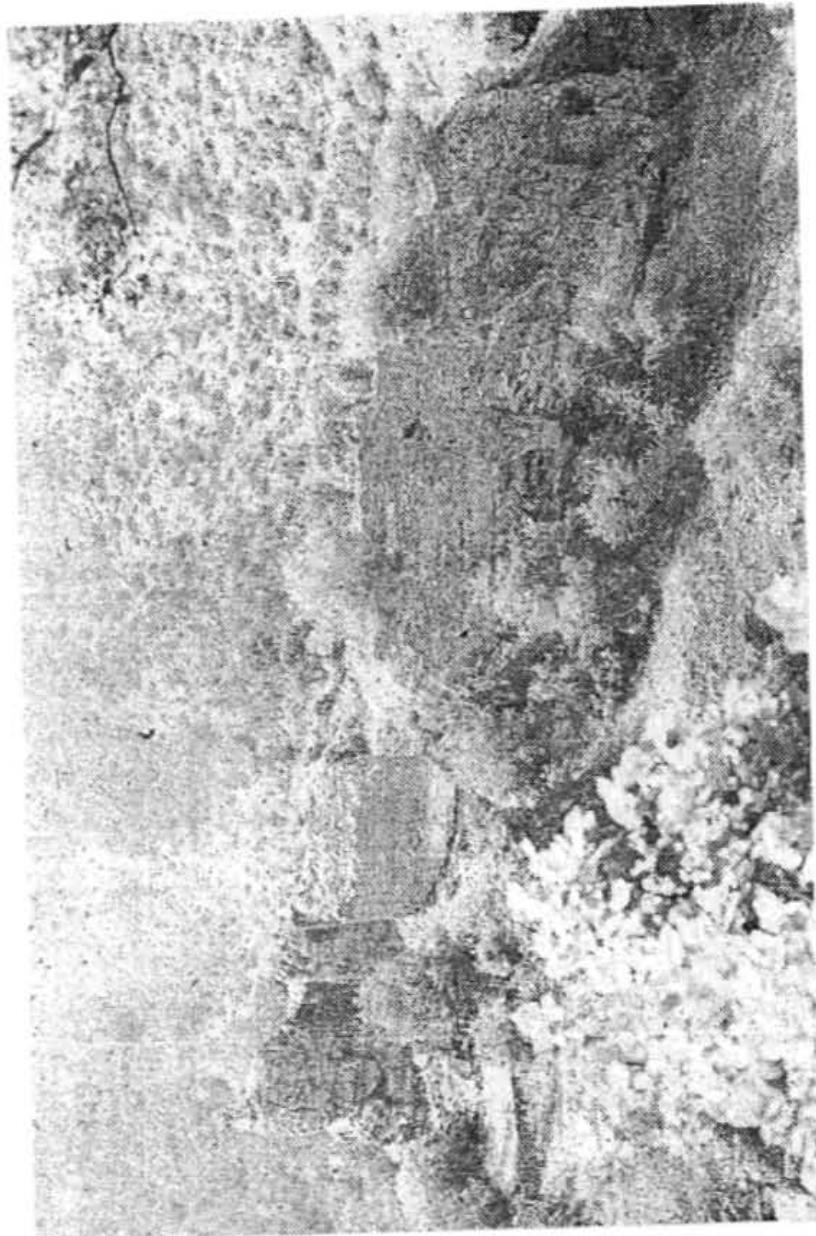
4. Tokat Mezartaşı (B.Karamağaralı'nın fotoğrafından çizim Yaşar Çoruhlu).

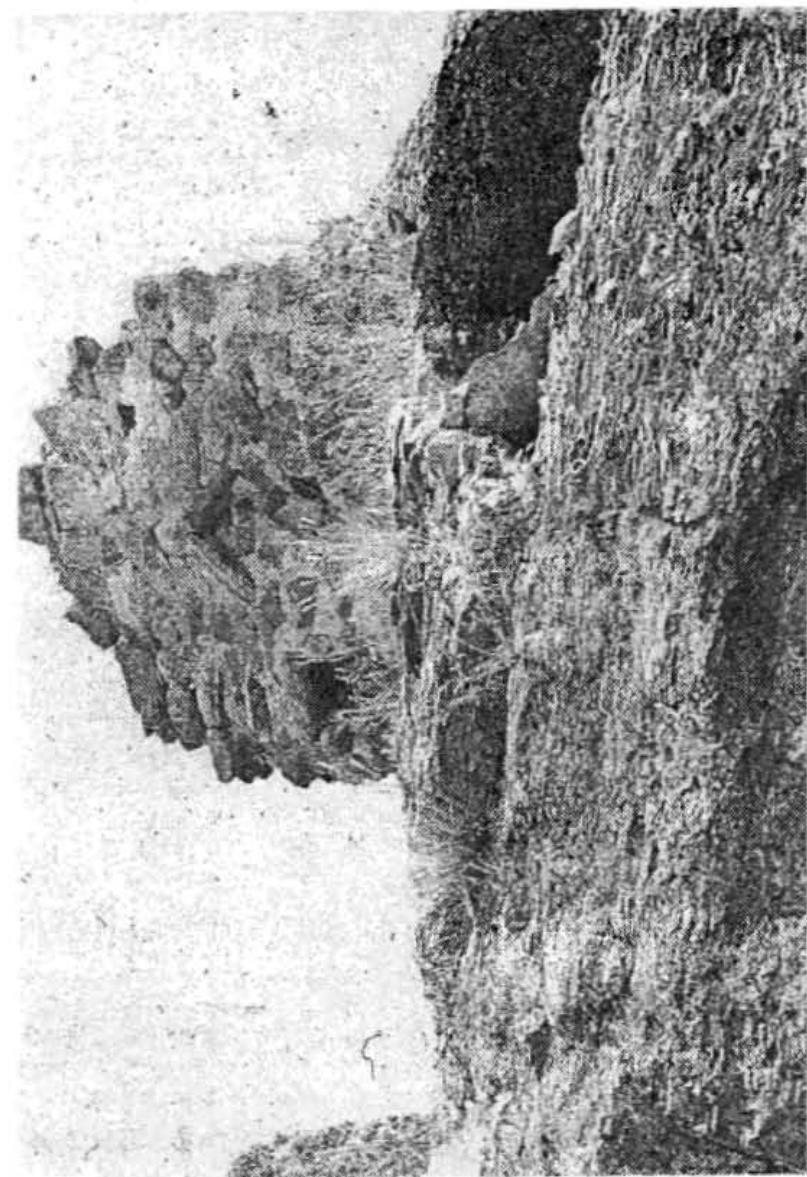
5. Uyug-Arhan'dan yazılı taş (H.Namık Orkun'dan).

6. Abakan steplerinde mezartaşları (K.Jettmar'dan)..

1. Kalenin doğudan görünüşü (Y.Coruhlu).

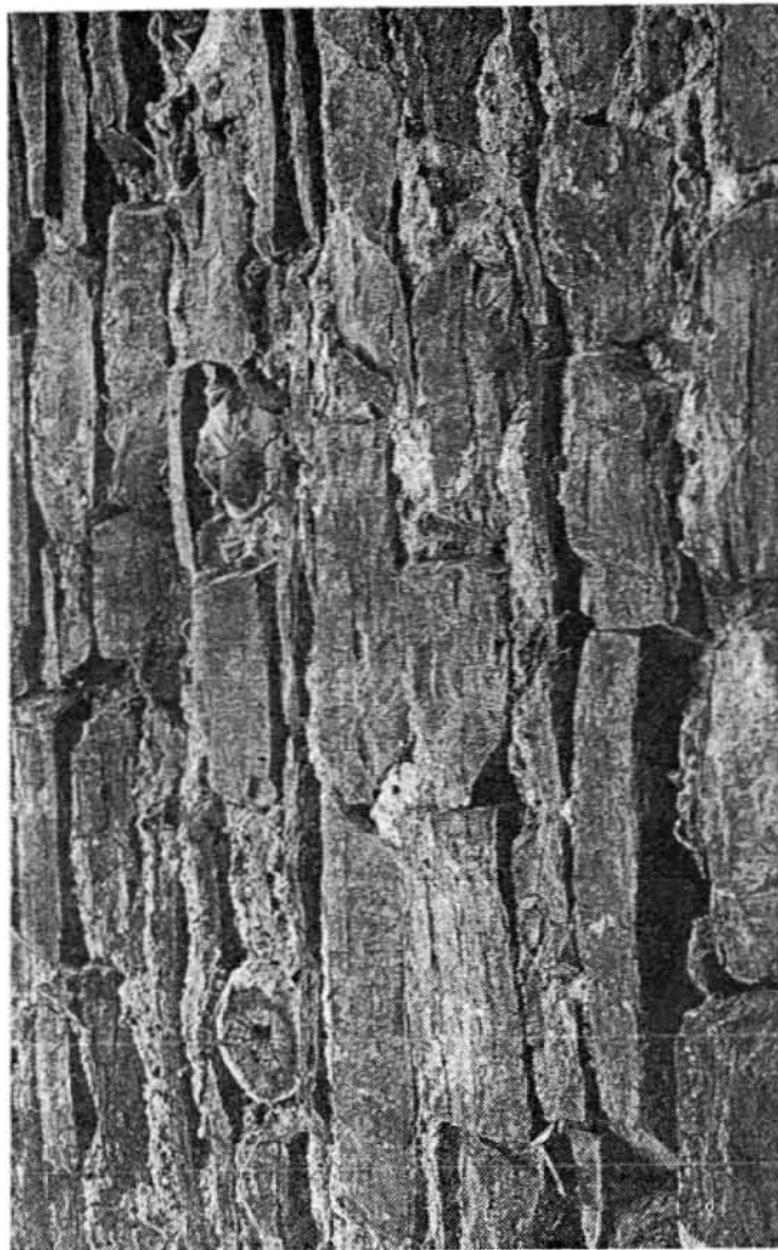
2. Kale Namazgahının mihrap duvarı kalıntıları (Y.Coruhlu).

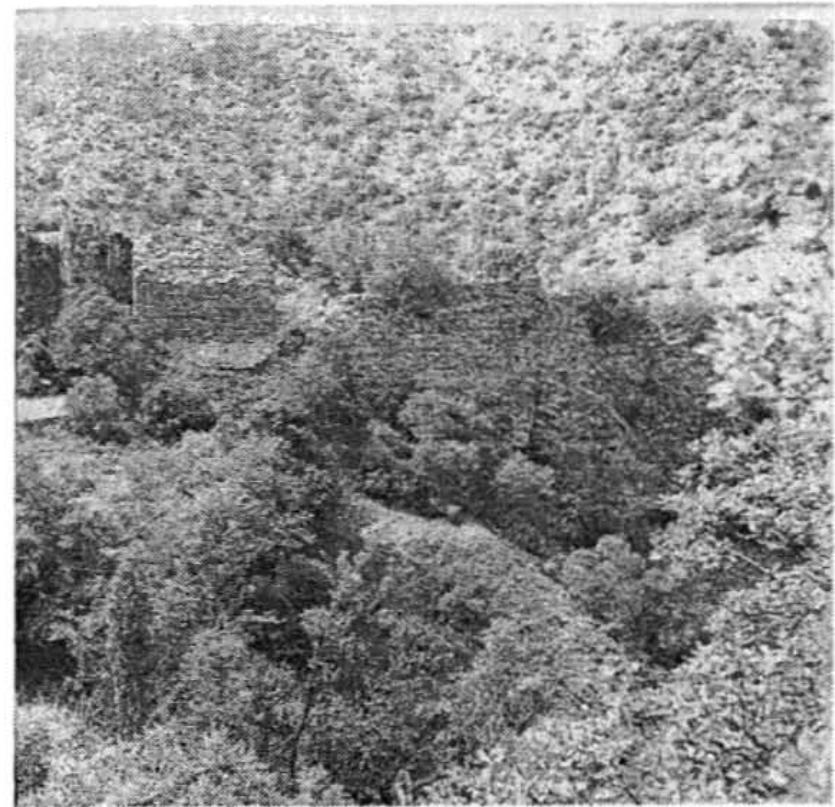
3. Kale Namazgâhi mihrap nişi detayı (Y.Çoruhlu).

4. Kale'nin ana girişinden ayrıntı (Y.Çoruhlu).

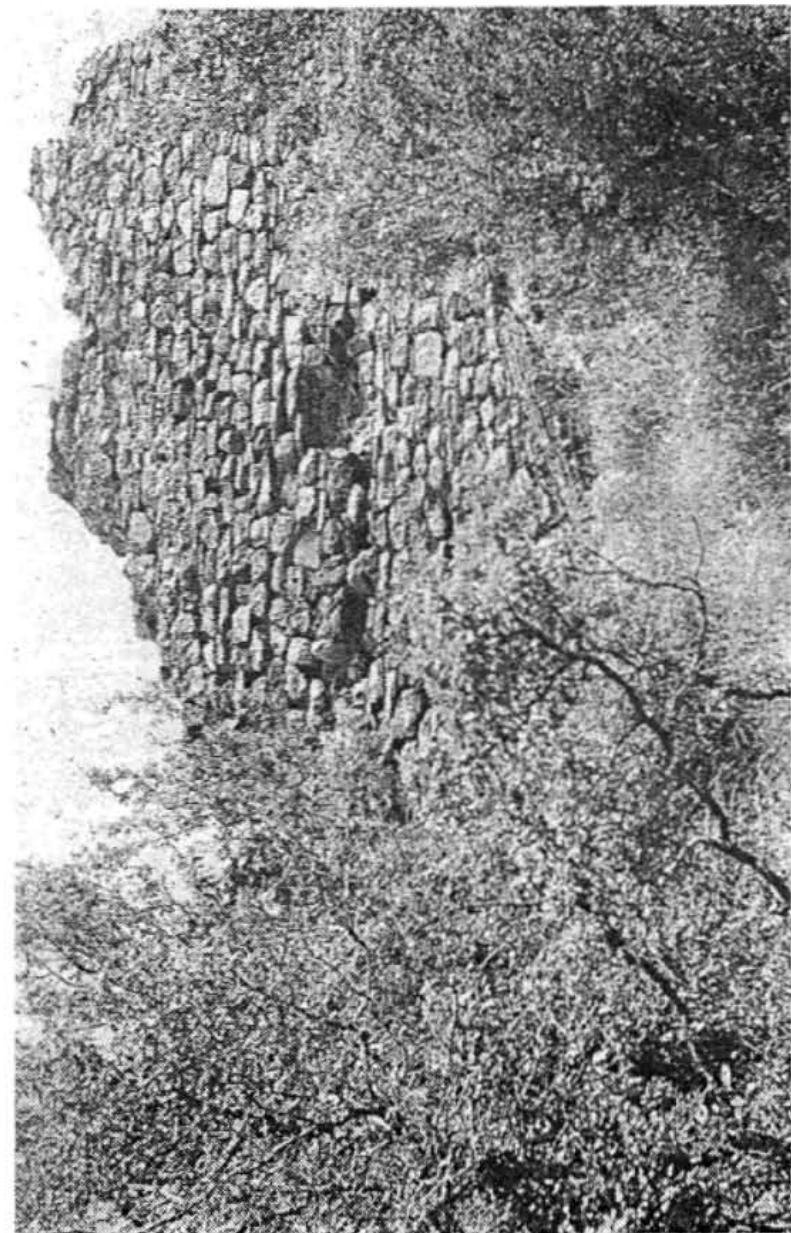
5. Kalenin ana girişinin dış tarafında duvar örgüsü ayrıntısı (Y.Çoruhlu).

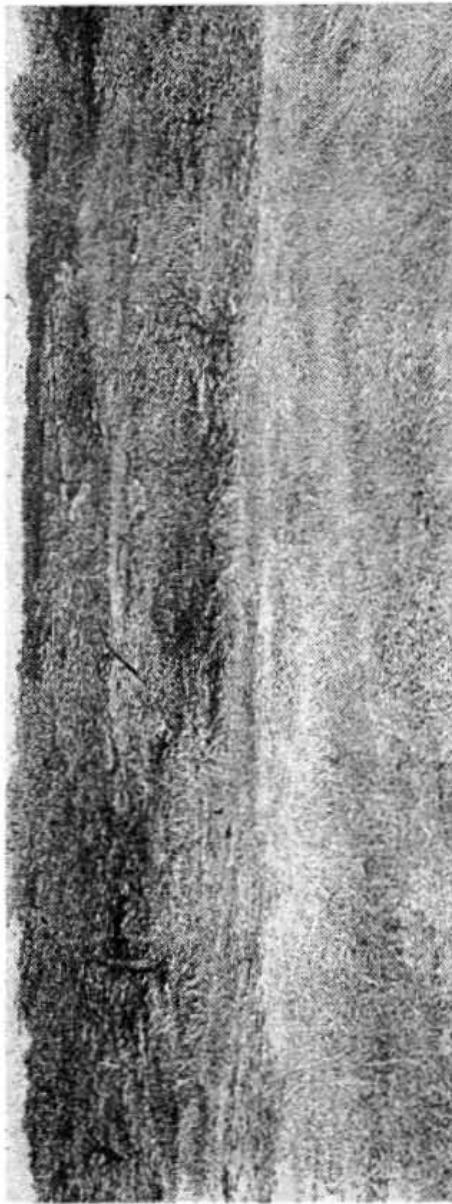
6. Kalenin doğusundan görünüş (Y.Çoruhlu).

7. Kalenin doğ tarafındaki duvar kalıntılarının içten görünüşü (Y.Çoruhlu).

8. Kalenin kuzey duvarının bir bölümünün içten görünüşü (Y.Çoruhlu).

9. Kalenin kuzeyinden giriþe baký (Y.Çoruhlu).

10. Kalenin kuzey-batısındaki yıkık burcun ve girişin yeri (Y.Çoruhlu).

11. Kaleköy mezarlığından bir mezartaşı (Y.Çoruhlu).

12. Kaleköy mezarlığından ölçülerini alınmış mezartaşı (Y.Çoruhlu).

13. Kaleköy mezarlığından ölçüleri alınmış mezartaşı (Y.Çoruhlu).

14. Kaleköy象征的mezartashının ön yüzü (baştaşı) .Yaşar
Çoruhlu.

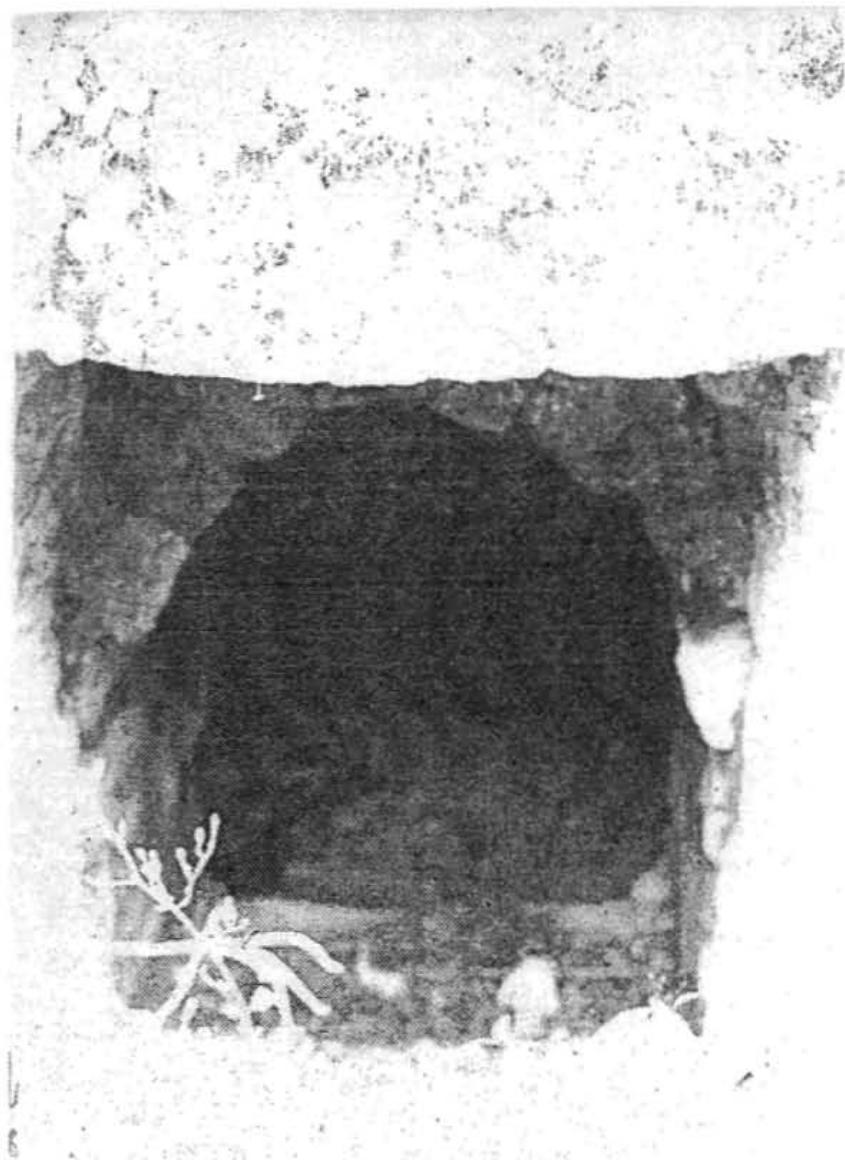
15. Kaleköy象征性 bezemeli mezartaşının arka yüzü (baştaşı) .Y.Çoruhlu.

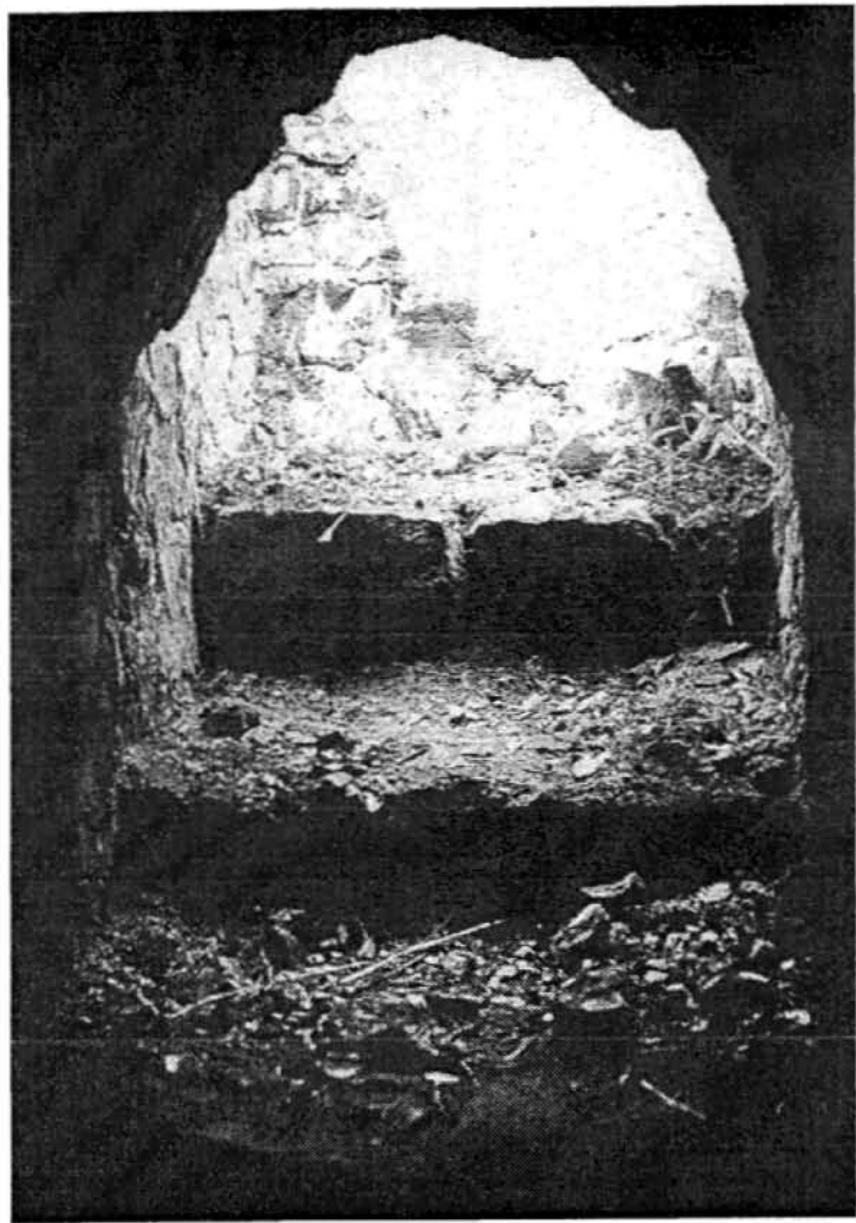
16. Kaleköy mezartaşının (baştaşı) kitabesi (Y.Çoruhlu).

17. Kaleköy mezarlığı Ordu Müzesi'nde bulunan ayaktaşının kalan parçası

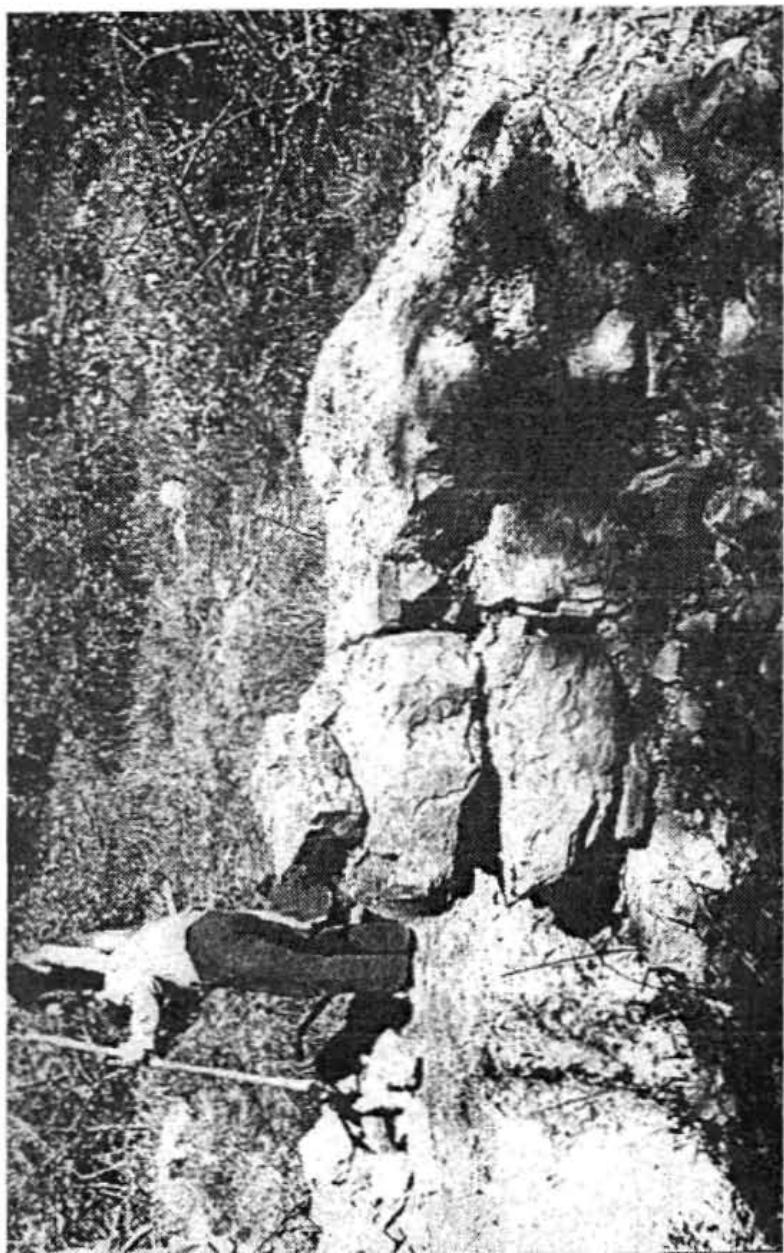
18. Kaleköy Mezarlığı I.Mezar Aniti'nın girişi (Y.Çoruhlu).

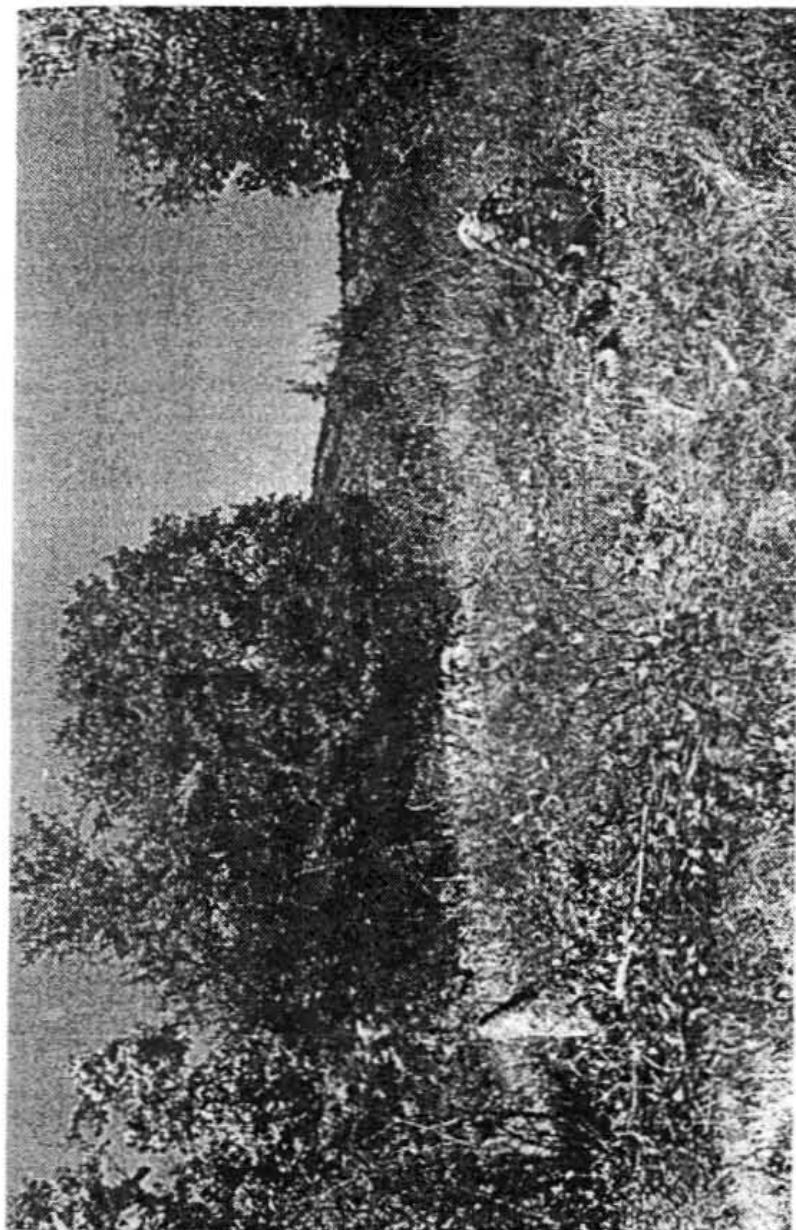
19. 18.Kaleköy Mezarlığı I.Mezar Anıtı'nın girişi (içten) . (Y.Coruhlu).

20.I. Mezar anıtı mumyalığından çıkarılan tahrib edilmiş kalaslar ve iskelet kalıntıları (Ömer Çakır).

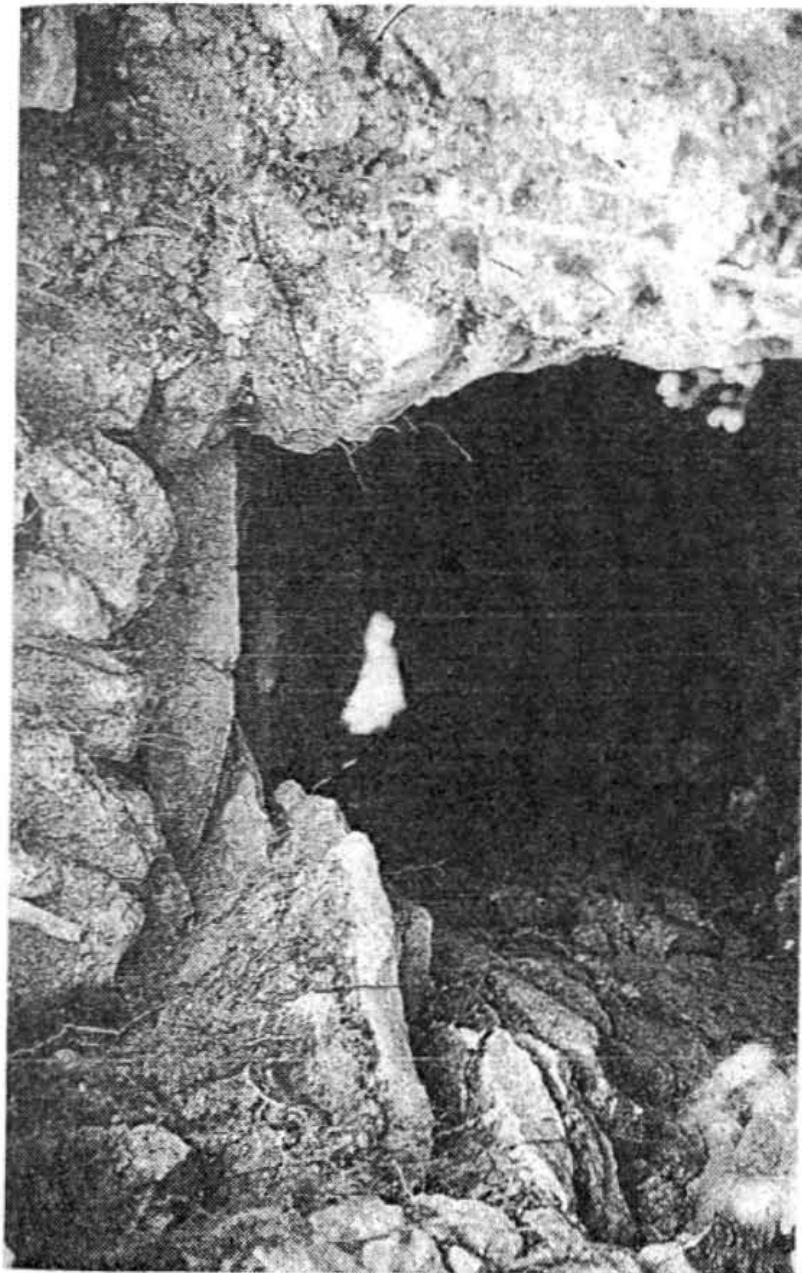
21.1. Mezar Anıtı'nın (kümbet) tıst yapı kalıntıları (Ömer Çakır).

22. Kaleköy Mezarlığı, II.Mezar Anıtı'nın dıştan görünümü (Ömer Çakır).

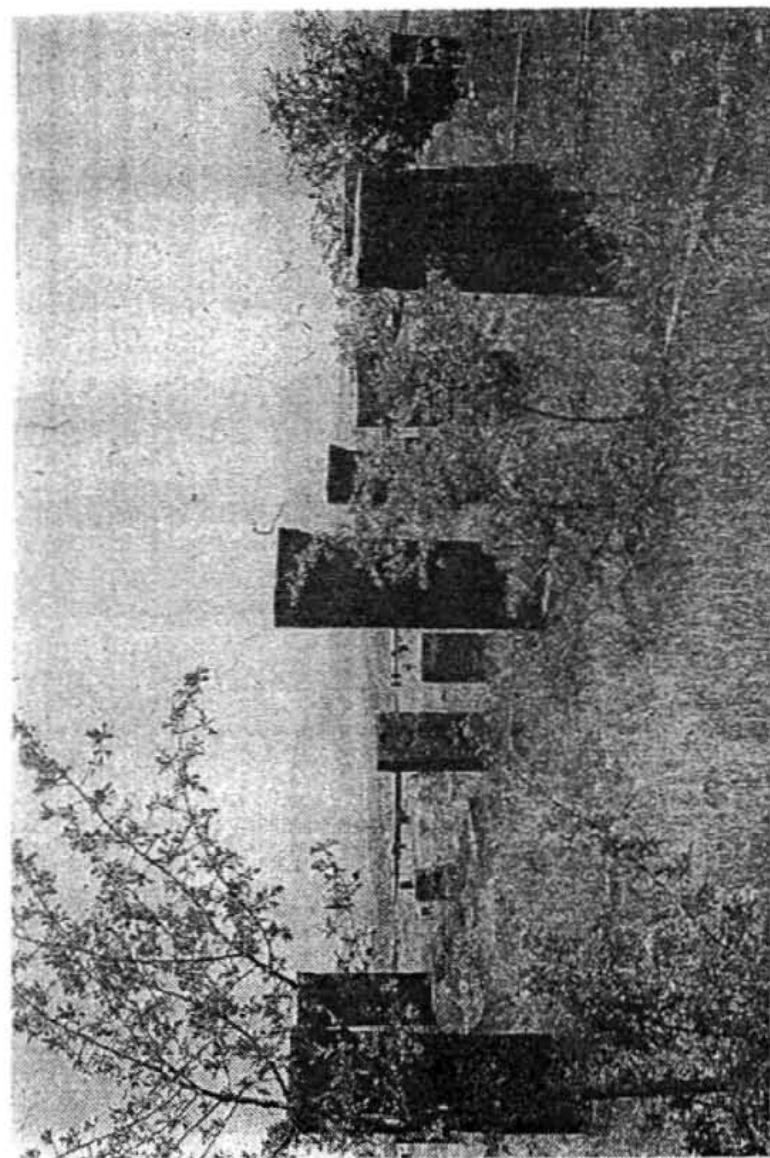
23. II. Mezar Anıtı'nın giriş kısmından görünüş (Ömer Çakır).

24. II. Mezar Anıtı'nın girişinden ayrıntı (Y.Çoruhlu).

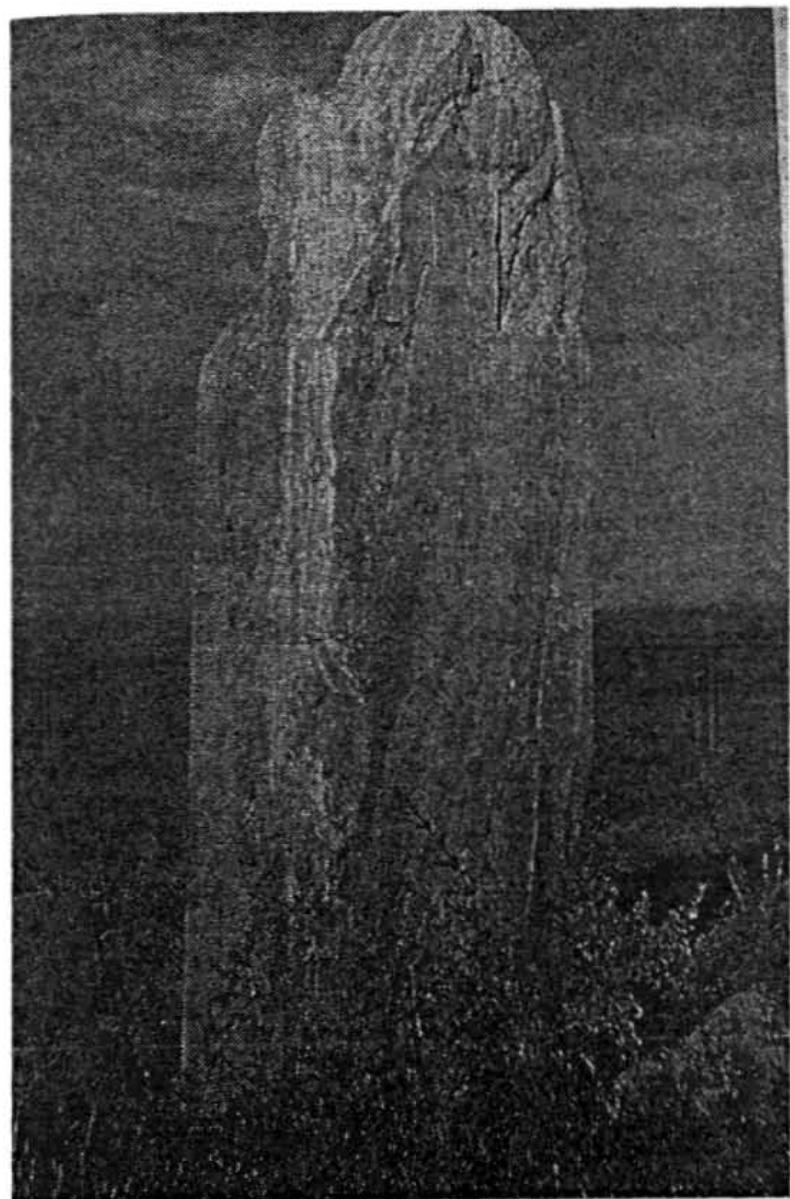
25. Kaleköy Mezarlığı, çökmiş mezarının üstten görünüşü (Y.Çoruhlu).

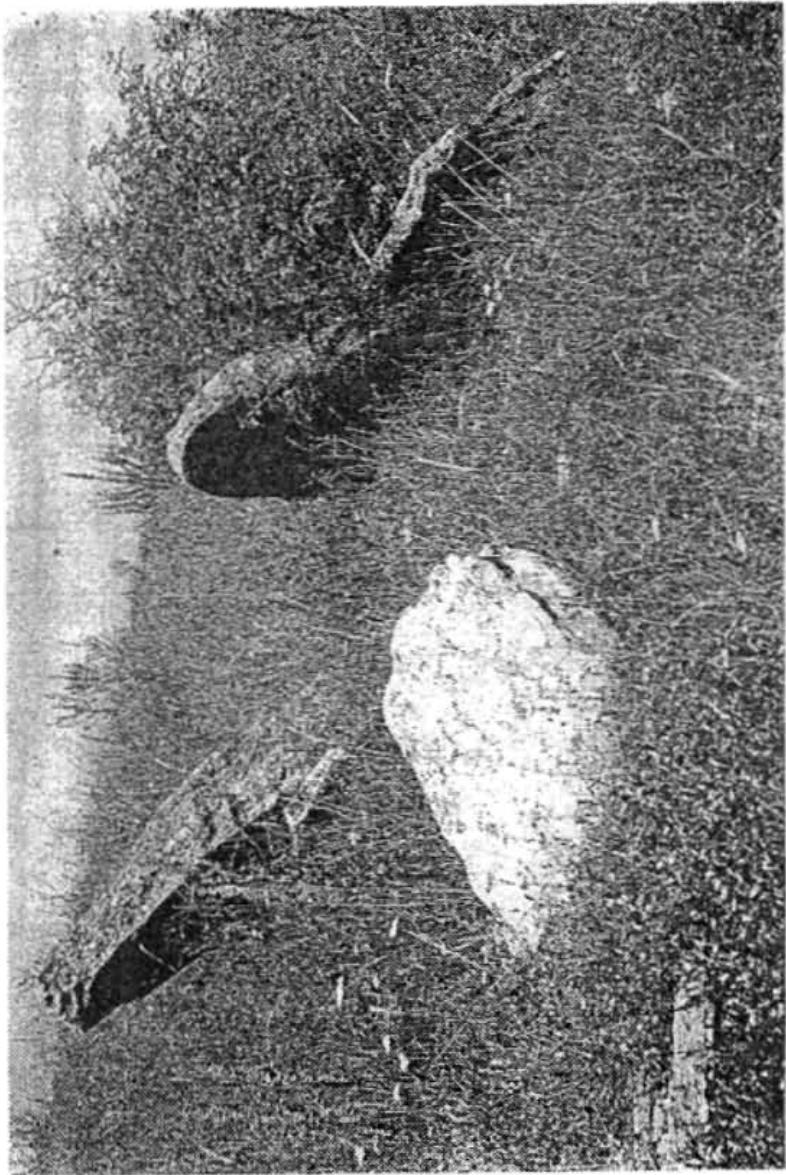
26. Ahlat Mezartaşları (Y.Çoruhlu).

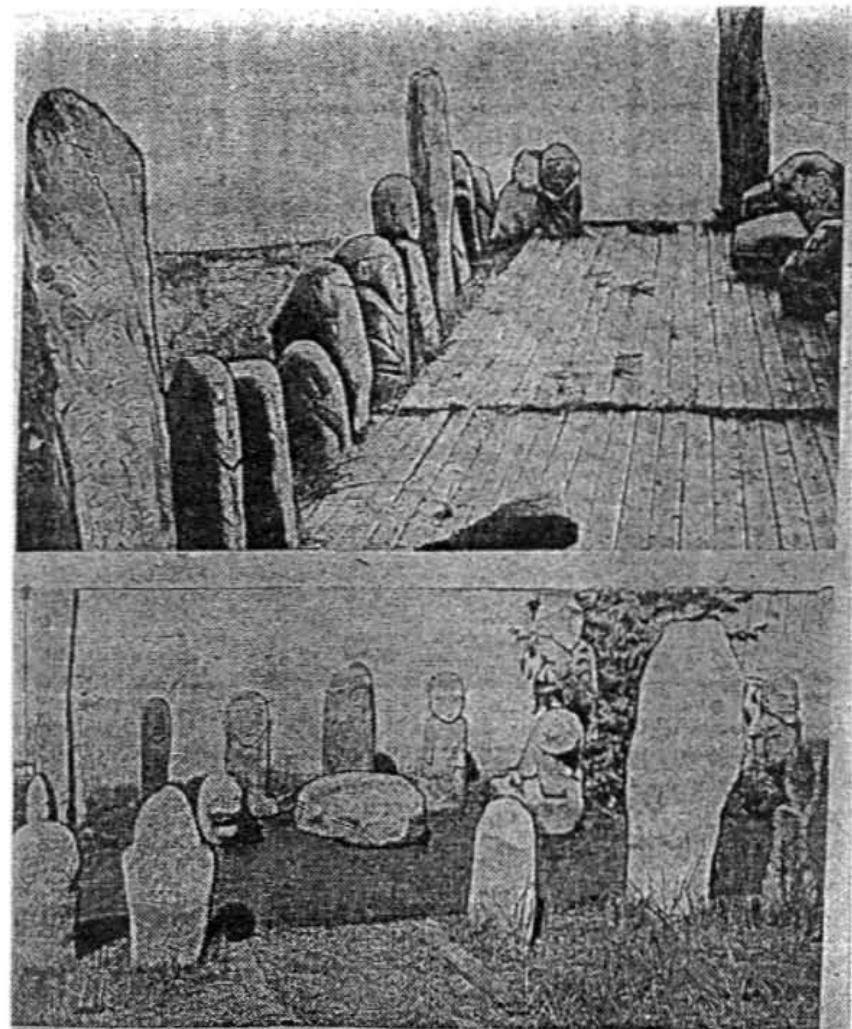
27. Ahlat Mezartaşı (Y.Çoruhlu).

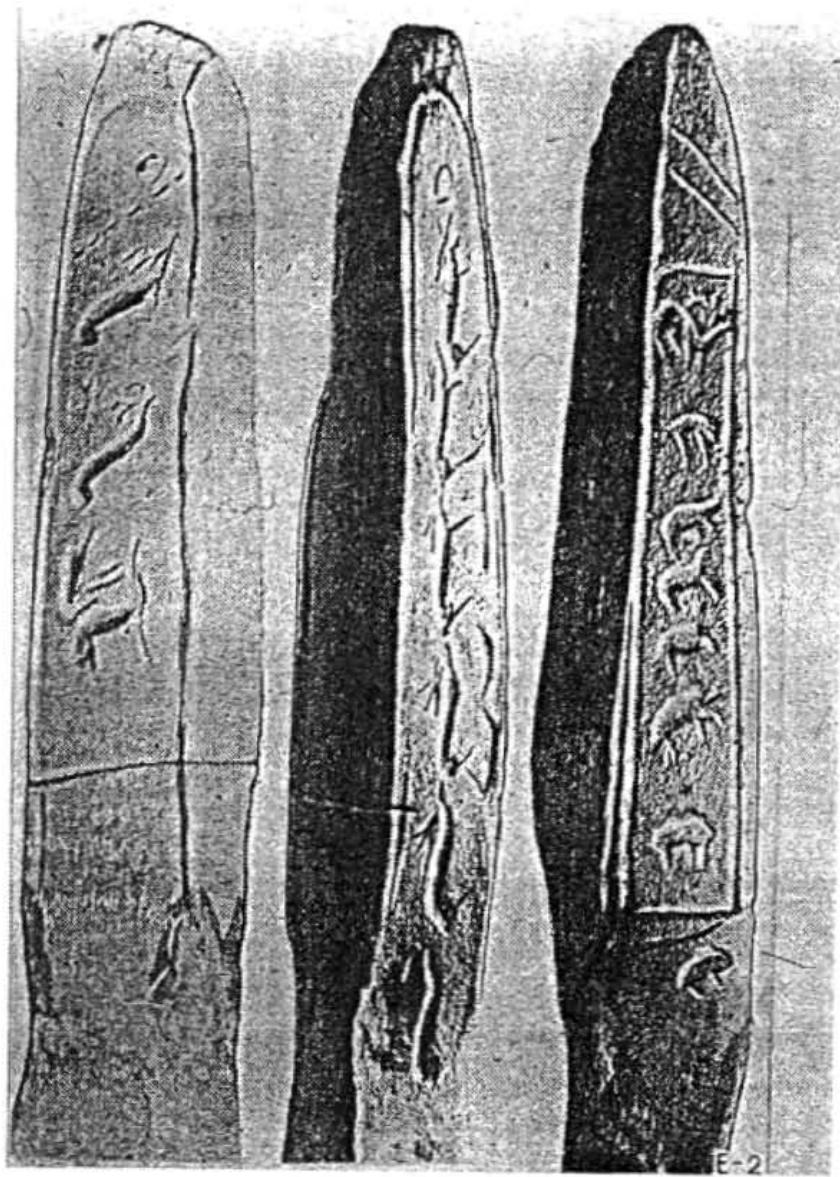
28. Kültigin Külliyesi'ndeki kitabe (Nowgorodowa'dan).

29. Sahanalı Köyü Mezarlığı'ndan görünüş (Y.Çoruhlu).

30. Tuva Müzesi'nde mezartaşı ve balballar (D.Vasilyev'den).

E-2

31. Göktürk devri mezartaşlarından örnekler (D.Vasilyev'den).